

EMIGRANȚII DIN VENETO ȘI DIN FRIULI ÎN VIAȚA ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ A VECHIULUI REGAT (1848–1948)

EMIGRANTI DAL VENETO
E DAL FRIULI NELLA VITA ECONOMICA
E CULTURALE DELLA ROMANIA
(1848-1948)

TEZĂ DE DOCTORAT
TESI DI DOTTORATO
DI RICERCA

Conducător de doctorat
Tutore di Dottorato:
Acad. Prof. univ.
dr. Ioan Bolovan

Co-tutor/Co-tutore:
Prof. univ.
dr. Marco Dogo

Doctorandul/Dottorando:
Paolo Tomasella

Cluj-Napoca 2014

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI DI TRIESTE

UNIVERSITATEA
«BABEȘ-BOLYAI» CLUJ-NAPOCA
Institutul de Studii Doctorale
Istituto per gli Studi Dottorali

UNIVERSITATEA
«BABEȘ-BOLYAI» CLUJ-NAPOCA
Institutul de Studii Doctorale
Istituto per gli Studi Dottorali

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI DI TRIESTE

EMIGRANȚI DIN VENETO
ȘI DIN FRIULI ÎN VIAȚA
ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ
A VECHIULUI REGAT
(1848–1948)

EMIGRANTI DAL VENETO
E DAL FRIULI NELLA VITA
ECONOMICA E CULTURALE
DELLA ROMANIA
(1848-1948)

Conducător de doctorat/Tutore di Dottorato:
Acad. Prof. univ. dr. Ioan Bolovan

Co-tutor/Co-tutore: Prof. univ. dr. Marco Dogo

Doctorandul/Dottorando: Paolo Tomasella

Cluj-Napoca 2014

EMIGRANȚI DIN VENETO
ȘI DIN FRIULI ÎN VIAȚA
ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ
A VECHIULUI REGAT
(1848-1948)

CUPRINS

INTRODUCERE

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL I

1. 1848–1948: un secol de istorie a României și emigrația italiană.

Implicațiile unei prezențe controversate

- 1.1. Italia și România. Un destin istoriografic comun
- 1.2. Spre unitatea națională: geneza României moderne (1848–1878)
- 1.3. De la Independență la Primul Război Mondial. Carol I de Hohenzollern
- 1.4. Între cele două războaie mondiale: România Mare și consolidarea prezenței italiene
- 1.5. De la dictatura mareșalului Antonescu la cel de-al Doilea Război Mondial
- 1.6. Instaurarea regimului de «democrație populară» și dezagregarea comunităților italiene (1947–1952)

CAPITOLUL II

2. Emigrația italiană și problemele demografice ale nașterii Statului unitar până la Doilea Război Mondial: relații și reverberații în spațiul românesc

- 2.1. Nașterea Regatului Italian și marile migrări de masă
 - 2.2. Caracteristicile fluxurilor migratorii. Evoluția legislativă pentru tutelarea emigrării și primele date statistice postunitare
 - 2.3. Emigrarea din Friuli și în Veneto Răsăritean, de la Unirea Italiei până la 1914
 - 2.4. Efectele emigrării și consecințele demografice de la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial la perioada imediat următoare
 - 2.5. Între cele două războaie: politicile migratorii în timpul fascismului
 - 2.6. După cel de-al Doilea Război Mondial: noile plecări
 - 2.7. Cauzele emigrării friulane în România pe bazele modelului «push and pull». O analiză din perspectivă istorică
-

CAPITOLUL III

3. Emigrația venetă și friulană în România între 1848 și al Doilea Război Mondial

- 3.1. Primele migrări ale muncitorilor în spațiul românesc în epoca contemporană
- 3.2. Amploarea fenomenului. Consistența emigrației: date și recensăminte (1871–1948)
- 3.3. Călătoria în România și «Avertizări pentru emigrant»
- 3.4. Meseriile, profesiile și localitățile de proveniență ale emigranților
- 3.5. Contribuția venetă și friulană la construcția infrastructurii feroviare
- 3.6. Familii și relații matrimoniale
- 3.7. Salarii, plăți, condiții de muncă, ordine publică

CAPITOLUL IV

4. Colonii stabile

- 4.1. Așezăminte venete și friulane în Regatul României
- 4.2. Colonizarea agricolă: cei din Polesine la Cataloi
- 4.3. În Oltenia: colonia din Craiova
- 4.4. Comunitatea din Târgoviște și «Casa d'Italia»

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL V

5. Arhitecți, meșteri constructori și întreprinzători friulani în România în secolele XIX și XX: personalități, cronici

- 5.1. Transformări urbane și construcții noi. Arhitecți, constructori și întreprinzători friulani în orașele românești (1880–1940)
- 5.2. Angelo Garlatti–Venturini constructor la Sinaia
- 5.3. Pietro Adotti, întreprinzătorul din Artegna, la Calafat
- 5.4. Giovanni Battista Peressutti întreprinzător la Craiova
- 5.4. După Mogoșoaia: Domenico Rupolo și proiectele românești
- 5.5. Romano De Simon arhitect la Târgoviște
- 5.6. Întreprinzători carnici la Câmpulung Muscel

CAPITOLUL VI

6. Un protagonist al stilului Neoromânesc: Geniale Fabbro meșter constructor

- 6.1. Geniale Fabbro, un meșter constructor redescoperit
- 6.2. Stilul Neoromânesc
- 6.3. Fabbro și interpretarea regională a stilului Neoromânesc
- 6.4. Întoarcerea în Friuli după cel de-al Doilea Război Mondial

CAPITOLUL VII

7. Caracteristicile arhitectonice ale stilului Modern (1920–1944):

Victor Asquini, Cesare Scoccimarro, Angelo Viecelli

- 7.1. De la Majano în România: familia Asquini
- 7.2. Între tradiție și modernitate. Arhitectura română în perioada interbelică
- 7.3. O derivație a Modernismului: Victor Asquini și arhitectura «mediteraneană»
- 7.4. Doi arhitecți friulani la București: Ermes Midena și Cesare Scoccimarro
- 7.5. Asquini arhitect și publicist
- 7.6. Manuale tehnice
- 7.7. După cel de-al Doilea Război Mondial: Ministerul Lucrărilor Publice
- 7.8. Arhitectura și sistemul public de sănătate în România între cele două războaie mondiale. Angelo Viecelli

CAPITOLUL VIII

8. Idealuri bizantine și noua arhitectură religioasă ortodoxă: contribuția specialiștilor friulani (1900–1940)

- 8.1. Religiozitatea și conștiința națională: tema sacrului în România în răstimpul secolelor XIX–XX
- 8.2. Arhitectura și ortodoxia. Evoluția idealului bizantin
- 8.3. Noile «catedrale» din Transilvania
- 8.4. Spre o nouă arhitectură religioasă. Sinteză formală
- 8.5. Aportul specialiștilor friulani la construcția bisericilor ortodoxe
- 8.6. Giacomo Pesamosca constructor de biserici în Moldova

CAPITOLUL IX

9. Artiști și sculptori din Veneto și Friuli în Regatul României

- 9.1. Pictori și sculptori italieni în spațiul românesc în secolele XIX și XX

CAPITOLUL IX

- 9.2. Pictorul și incizorul Antonio Zumino la Galați
- 9.3. Vincenzo Puschiasis meșter pietrar la Piatra Neamț
- 9.4. Ettore Cadorin la București
- 9.5. Familia Santalena: o dinastie de meșteri pietrari
- 9.6. Giuseppe Tomat și atelierul său

CAPITOLUL X

10. Intelectuali și oameni de litere de origine venetă în panorama culturală românească. Un compendiu biografic

- 10.1. Contribuția italiană la progresul socio-cultural al României după 1848
- 10.2. Aportul italian la dezvoltarea activității editoriale românești:
Mario Pietro Cugino și Luigi Cazzavillan
- 10.3. Răspândirea culturii și a limbii italiene în România
în secolele XIX și XX: Gian Luigi Frollo și Ramiro Ortiz

CONCLUZII

ANEXE

Familii friulane și venete în România: listă actualizată

REZUMAT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

REZUMAT ÎN LIMBA ENGLEZĂ

BIBLIOGRAFIE

REPERTORIU BIBLIOGRAFIC

EMIGRANȚI DIN VENETO
ȘI DIN FRIULI ÎN VIAȚA
ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ
A VECHIULUI REGAT
(1848-1948)

IFRIULANI, ÎN
COSTUME RUMENŌ
T.C. JIU. 16/6.1912.

EMIGRANȚI DIN VENETO
ȘI DIN FRIULI ÎN VIAȚA
ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ
A VECHIULUI REGAT
(1848-1948)

REZUMAT
ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1.

Cuvânt înainte.

Aspecte ale emigrației italiene în România (sec. XIX–XX)

Emigrarea muncitorilor italieni, mai ales a celor originari din regiunile Veneto și Friuli, în România e un fapt istoric ce a rămas pentru mult timp într-o zonă de umbră, aproape acoperit de un val de uitare. În perioada succesivă celui de-al Doilea Război Mondial, aceste evenimente au fost de fapt neglijate de istoriografie, mai ales, după cum se poate imagina, din motive ideologice. Evenimentele istorice succesive Revoluției române din 1989 au permis ca asupra acestor fapte să se privească cu interes, mai ales pentru că migrarea nu a interesat numai muncitori necalificați, pădurari sau tăietori de piatră, ale căror destine se cunosc puțin, din păcate, dar și personalități care au lăsat un semn tangibil al șederii lor pe țărâmurile ce în bună parte constituiseră antica Dacie.

Fenomenul migrator italian, care poate fi încadrat din punct de vedere istoric în epoca existenței Regatului României, a debutat pe la jumătatea secolului al XIX-lea și s-a prelungit până în ajunul celui de-al doilea conflict mondial. Adevărul e ca primele fluxuri migratorii înspre România s-au produs în Transilvania, încă din timpul existenței Imperiului Austro–Ungar. Primele plecări le întâlnim încă din 1821, când unele familii din Val di Fassa e Val di Fiemme (din regiunea Trentino) au ajuns în zona munților Apuseni pentru a lucra ca tăietori de lemne sau lucrători în piatră pentru un negustor austriac¹. Emigrarea în Transilvania și în noile Principate Românești continua și după unificarea Italiei: între sfârșitul secolului XIX și începutul veacului XX, România a devenit o țintă destul de importantă pentru emigrația italiană, iar spre sfârșitul veacului al XIX-lea curentul migrator dinspre Italia înspre România era din ce în ce mai semnificativ și mai intens: meșteri constructori și mozaiciști, arhitecți și ingineri, oameni de litere

și artiști, meșteșugari și comercianți sosiră mai ales din Friuli și din Veneto. S-a apreciat că la sfârșitul secolului al XIX-lea circa 10–15% din emigranții plecați din Veneto s-au îndreptat spre România. A fost vorba mai ales de muncitori sezonieri, un fel de «navetiști» transnaționali care și-au găsit de lucru mai ales în sectorul construcțiilor de clădiri, a căilor ferate, în silvicultură sau în mine. Dacă dăm crezare recensământului organizat de Ministerul italian de Externe, numărul emigranților italieni, în decursul a trei decenii, ajunsese de la 830 în 1871, la mai mult de 8 000 în 1900. În acei ani, România, prin proclamarea Regatului în 1881, dorea să-și creeze o fizionomie care să o poată alinia celorlalte monarhii europene. Carol I de Hohenzollern dorea să dea mai multă demnitate noului stat și prin realizarea unor ample lucrări publice și de infrastructură. Casa Regală considera astfel necesare numeroase intervenții în orice zonă a teritoriului național. Multe lucrări trebuiau realizate *ex novo*: mai ales străzi, căi ferate, apeducte, hale industriale, spitale și numeroase edificii pentru administrația publică. Guvernul, datorită posibilităților economice oferite de exploatarea bogățiilor subsolului, a promovat o modernizare generală a țării, concentrându-și atenția către orașele și centrele urbane mai populate, planificând intervenții de adaptare și îmbunătățire a infrastructurii și a operelor publice. În pragul noului secol, față de o situație atât de dinamică, România se prezenta ca o realitate special menită a oferi locuri de muncă celor mai mult sau mai puțin calificați. Regiunea Veneto și Friuli, dintotdeauna zone de emigrație, s-a demonstrat a fi în stare să furnizeze mână de lucru potrivită celor mai diverse exigențe. Cum s-a menționat, dintre italieni, 90% erau friulani, meșteri în exploatarea și prelucrarea lemnului și a pietrei, dar mai ales zidari, care la scurtă vreme au ajuns să-și pună «semnătura» pe cele mai importante obiective economice și de infrastructură ale României moderne: poduri, palate, drumuri și tuneluri, căi ferate etc. Friulanii, frați ai românilor prin origine și limbă, pot fi considerați participanți la modernizarea statului român. România modernă s-a născut, așadar, cu contribuția directă a emigranților din Friuli, care și-au găsit o a doua patrie în spațiul carpato-danubiano-pontic. Prin afinitățile de limbă, prin ospitalitatea localnicilor, prin amploarea programelor de dezvoltare economică stimulate de Carol I de Hohenzollern și guvernele care s-au succedat la conducerea țării, prin acțiunile propagandistice de încurajare a imigrării, a fost puternic impulsionată sosirea friulanilor în România. La începutul secolului se vorbea de România ca de o țară unde, datorită activității întreprinzătorilor implicați în modernizarea țării, se concretiza rapid posibilitatea de a găsi lesne comenzi de lucru sau o activitate aducătoare de venituri. Friulanii s-au stabilit mai ales în Transilvania, Țara Românească și Moldova, grupându-se în mici comunități care, cu timpul, au sporit progresiv. În afară de capitala Bu-

curești, grupuri de italieni s-au stabilit în centrele urbane cele mai importante, printre care Ploiești, Craiova, Târgoviște, Iași și Tulcea, pentru a nu cita decât câteva dintre acestea. Din aceste orașe, mulți s-au transferat în Dobrogea, în satele Cataloi, Greci, Turcoaia și în orașele portuare Galați, Brăila și Constanța. În marile orașe românești, activitățile legate de construcții foloseau mai ales personal calificat friulan: în funcție de pregătirea lor, emigranții au fost antreprenori, arhitecți, meșteri, lucrători la terasamente, pietrari, zidari, zugravi. Mulți dintre ei, sosiți în România ca simpli zidari, au știut să se impună în fața autorităților timpului, nu numai prin măiestria lor, dar mai ales prin cinstea, corectitudinea profesională și tenacitatea de care au dat dovadă.

Multe localități din Friuli, printre care Majano și Vivaro, San Daniele și Gemona del Friuli, Forgaria și Osoppo, au fost afectate de valurile de migrație de muncitori înspre arealul carpato-danubian, unde oamenii erau atrași de posibilitățile de a-și găsi o slujbă într-o țară aflată atunci în plină expansiune economică. Printre toți cei care, din Veneto și din Friuli, se stabiliră în România la sfârșitul secolului al XIX-lea sunt demni de menționat Pietro Adotti (1872–1934), întreprinzător și filantrop, protagonist al reconstrucției portului Calafat și a multor altor edificii de cult și private din oraș; Geniale Fabbro (1879–1954), promotor, alături de arhitectul român Statie Ciortan, al stilului arhitectonic **Neoromânesc** în capitală și în alte localități din Vechiul Regat; Romano Italico Asquini (1892–1969), ulterior naturalizat cu numele de Victor, arhitect, unul dintre principalii interpreți ai arhitecturii moderne la București și autor de manuale tehnice actuale și azi; Romano De Simon (1900–1981), arhitect și profesor la Institutul de Arhitectură «Ion Mincu» din București; Angelo Viecei (1884–1948) arhitect și funcționar la Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, căruia i se datorează construirea a numeroase spitale, sanatorii și stațiunilor balneare în tot Regatul României.

A fost apoi rândul artiștilor și intelectualilor să-și facă apariția în panorama culturală românească. Între aceștia se remarcă mai ales ziaristul Luigi Cazzavillan (1852–1903), fondatorul unui important cotidian românesc (*Universul*, 1884)². Dintre pictori s-au remarcat Giovanni Schiavoni (1804–1849), figură importantă a generației sale, activ la Iași, și Antonio Zumino (1864–1927), primul profesor la Galați al Lolei Schmeirer Roth. S-au distins prin activitatea lor în România arhitectul eclectic Giulio Magni (1859–1930), scriitorul Arturo Graf (1848–1913), profesorul universitar Ramiro Ortiz (1879–1947) și, mai recent, Ioan De Sabata (1928–2006) profesor universitar la Politehnica din Timișoara. Continuată în toată perioada interbelică (după unele calcule se estimează că în anii '30 prezența italienilor în România era de circa 60 000 de persoane), emigrația italiană a început să se diminueze substanțial în anii '40. După cel de-al Doilea Război Mon-

dial, fenomenul migrator a suferit, în sfârșit, o reducere drastică, iar în orașele românești au rămas numai acei emigranți care între timp renunțaseră la cetățenia italiană. Aceștia sunt actualmente estimați la circa 8 000 de persoane. Acestei mici comunități, Statul român i-a recunoscut, după căderea regimului comunist, statutul de minoritate lingvistică și dreptul de a fi reprezentată în Camera Deputaților de un parlamentar propriu.

Zidari din Friuli
la un șantier de
construcții în Munții
Carpați (Sinaia?).
Începutul secolului
al XX-lea

2.

Emigrația italiană în străinătate, de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în 1920

Din primii ani ce au urmat unificării Italiei, la sfârșitul epopeii *Risorgimento*-ului, emigrarea a reprezentat, pentru o lungă perioadă, un fenomen caracteristic al evoluției demografice, economice și sociale a Regatului Italiei. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, Italia se găsea încă în prima fază a procesului de tranziție demografică: scăderii mortalității nu-i urmase încă scăderea natalității, ce avea ca și consecință creșterea naturală a populației. În același timp, transformările structurilor productive, și mai ales a acelor din sectorul agricol și din cel industrial, determinaseră dezechilibre profunde între sectoarele productive, clase sociale și sectoare teritoriale, provocând dispariția progresivă a multor profesii tradiționale și, în consecință, o excedență a mâinii de lucru. Din punct de vedere cantitativ, fenomenul a căpătat în scurt timp dimensiuni importante, din cauza situației problematice din țară, unde adesea nu era garantată supraviețuirea unor întregi nuclee familiale. Marea emigrație își avea deci originea în sărăcia difuză și înapoierea unor vaste zone din Italia, ca și în dorința de a se salva din mizerie a unor întregi categorii ale populației. Plecarea acestor persoane reprezenta pentru statul și societatea italiană o puternică ușurare a presiunii demografice interne, în condițiile în care absorbția întregii mâini de lucru disponibile pe piața muncii din Peninsula era imposibilă, iar lipsa de mijloace de trai și de perspectivă a maselor paupere putea duce, mai devreme sau mai târziu, la apariția unor grave dezordini sociale.

Exigențele legate de întreținerea familiilor, ca urmare a diminuării veniturilor agricole, insuficienta cerere internă de mână de lucru în sectoarele extra-agricole, ca și nivelul inferior de salarizare din Italia comparativ cu alte țări europene, au determinat un exod din ce în ce mai mare către străinătate. Dezagregarea economică și socială a vieții de la sate, marcată în multe regiuni ale țării de o agricultură care permitea numai subzistența, precum și răspândirea bolilor provocate de lipsuri (printre acestea pelagra, care afecta sănătatea a numeroase persoane încă mult după începutul secolului al XX-lea), continuau să deprime lumea satelor. O asemenea situație a avut drept consecință relativa stabilizare

a unei suprapopulații, mai ales în agricultură, ceea ce a dus inevitabil la o migrare mereu sporită a maselor. Fenomenul migrator pe care l-a cunoscut populația Italiei în această perioadă a fost considerat, printre exodurile secolului al XIX-lea, cel mai consistent sub aspect statistic și cel mai complex de analizat în ceea ce privește implicațiile negative ale transformărilor sociale. Perioadele interesate de mișcarea migratorie și de fluxurile cele mai importante pot fi considerate cel puțin două: prima, de la 1876 la 1915; a doua, după Primul Război Mondial și până în ajunul celui de-al doilea conflict. Fluxul migrator a luat din nou amploare după cel de-al Doilea Război Mondial, cu o intensitate ce s-a menținut constantă până la jumătatea anilor '70³.

Chiar dacă fenomenul se manifestase deja încă din primii ani de la Unirea Italiei, numai începând din 1876 s-a realizat înregistrarea datelor privind expatrierile și primul recensământ al emigrației naționale, datorită constituirii Direcției Generale de Statistică. După această dată, consistența fenomenului a determinat, la începutul secolului XX, instituirea Comisariatului General al Emigrației, cu scopul declarat de a regulariza fluxurile și de a contribui la tutelarea emigranților. Anii în care s-a înregistrat o sporire accentuată a fluxurilor migratorii au fost cei cuprinși între ultimele decenii de la sfârșitul secolului și Primul Război Mondial. Se estimează că numai în această perioadă aproape 14 milioane de persoane, dintr-o populație care în 1900 ajungea la aproape 33 de milioane și jumătate, au părăsit Italia. Fluxul migrator din Italia către străinătate a crescut spectaculos până în 1915 și inițial a vizat ca destinații mai ales țări europene, adesea cu caracter temporar sau sezonier⁴. Spre sfârșitul secolului a început însă să capete consistență destinația americană (America de Nord și de Sud). Între 1876 și 1901 s-a estimat că 5792000 de italieni au emigrat către noi destinații⁵. Exodul a pornit din mai multe regiuni ale Italiei: emigrația nu privea, în același timp și în aceeași măsură, toate regiunile Italiei, ci de-a lungul timpului au variat atât zonele de proveniență, cât și consistența fluxurilor. Dintr-un punct de vedere temporal, regiunile din Nord au fost cele dintâi afectate de acest fenomen, deoarece au resimțit primele dezechilibrele legate de dezvoltarea industrială, în timp ce, în ordinea importanței mișcării, fluxuri consistente de persoane au ajuns peste hotare provenind din cele Trei Venetii și din Sudul Italiei. În prima perioadă (1876–1901) exodul implica mai ales partea de Nord, cu trei regiuni din care proveneau 47% din totalul emigranților italieni: Veneto (17,9%), Friuli Veneția Giulia (16,1%) și Piemontul (12,5%). În următoarele două decenii, primatul fenomenului migrator a fost preluat de regiunile sudice, cu aproape trei milioane de persoane emigrate numai din Calabria, Campania și Sicilia, din cele aproape nouă milioane din întreaga Italie.

Un milion, aproape 20% dintre emigrații italieni, au ajuns în Statele Unite în timpul ultimelor două decenii și jumătate ale secolului al XIX-lea. Fenomenul a sporit și în secolul XX: în timpul anilor de criză din primul deceniu, peste 2 135 000 de italieni au emigrat în Statele Unite. Apogeul emigrației italiene se înregistra în 1913, cu mai mult de 872 000 persoane expatriate, dintre care 400 000 au avut ca destinație Statele Unite. În anii următori Primului Război Mondial, emigrarea continua și mai intens, la niveluri sensibil mai ridicate, dar a fost un fenomen de scurtă durată. Din a doua jumătate a anilor 1920, fenomenul a diminuat progresiv, ca urmare a măsurilor restrictive adoptate de Statele Unite și de politica anti-emigrare dusă de guvernul fascist italian. S-a estimat că în o sută de ani, între 1876 și 1976, numărul total al expatriaților a atins 25 800 000 de persoane care s-au îndreptat, în ordine, spre Statele Unite, Franța, Elveția, Argentina, Germania, Brazilia, Canada și Australia⁶.

Muncitorii italieni
la palatul Gogu
Vorvoreanu din
Craiova (1910?)

3.

Caracteristicile fluxurilor migratorii, de la unitatea Italiei la Primul Război Mondial

Chiar dacă Parlamentul și Guvernul Italiei de la sfârșitul secolului al XIX-lea au început să se intereseze de expatrierea conaționalilor cu destulă întârziere, au adoptat, totuși, două legi în acest sens: prima, cunoscută ca «Legea Crispi», din 1888, iar cea de-a doua a fost aprobată în 1901. Această ultimă prevedere normativă, cu o puternică tentă socială, atribuia statului, printr-un Comisariat General al Emigrării, sarcina de a tutela și de a interveni în favoarea emigranților, înainte de plecare, în timpul călătoriei și la sosire⁷. Cu toate acestea, numai începând din 1913, în urma efectului Legii nr. 1075 din 2 august, a fost considerat emigrant individul care călătorea în căutarea unei îndeletniciri manuale, pentru a deschide mici activități comerciale sau în scopul de a se reuni cu familia.

În cadrul unei astfel de strategii, o importanță deosebit de semnificativă o au datele privitoare la emigranții italieni de la 1876 și până în 1920 și la țările de destinație. Din aceste date rezultă că emigranții se îndreptau, în perioada ce a urmat Unirii Italiei, spre țările europene: mai ales Franța, Austria, Germania și Elveția. În ultimii cincisprezece ani ai secolului al XIX-lea, au fost preferate țările de dincolo de Ocean, în special Brazilia, Argentina, Uruguay și Statele Unite.

S-a menționat faptul că în prima fază după Unire, Italia meridională a contribuit la emigrație în mod determinant, cu destinații prevalente spre țările europene. În acest context, regiunea cea mai interesată de acest deflux a fost Veneto, care a înregistrat singură 50% din totalul emigranților italieni către Europa Occidentală și o cotă importantă de 15% către țările de dincolo de Ocean⁸.

Pe de altă parte, și din aceste date se confirmă participarea din ce în ce mai consistentă a regiunilor din Sud la fluxul de emigrație, mai ales către țările extra-europene (în special din regiunile Campania, Abruzzo, Calabria și Sicilia). Din cercetările asupra situației italienilor din străinătate, efectuate începând din 1871 și până la Primul Război Mondial, rezultă o serie interesantă de informații, legate mai ales de zonele de proveniență și de țările de destinație. În

deceniul 1871–1881 a fost relevantă prezența colectivității de origine venetă, mai ales în Europa și cu precădere în Austria, unde 76% din prezența italiană era constituită din cei ce proveneau din Veneto. Aceasta, evident, nu e legată numai de o emigrație ce a avut loc imediat după nașterea Regatului Italiei, ci și de stabilirea italienilor în Imperiul Austro–Ungar și în teritoriile limitrofe, deplasări efectuate înaintea Unirii Italiei, și anume în Croația, Transilvania și Principatele Române. Odată cu nașterea Regatului României, emigrația sezonieră italiană a căpătat un caracter regulat după 1890 și până la jumătatea anului 1916. În ciuda repetatelor crize financiare, accelerarea ritmului de dezvoltare a economiei și a industriei românești a determinat necesitatea crescândă a absorbției de mână de lucru⁹. O prezență italiană demnă de menționat s-a înregistrat și în Turcia europeană: circa 19 000 de persoane în 1871, în bună parte provenind din Toscana și Sicilia (aproape 50% din totalul sus-menționat). Creșterea consistenței comunităților italiene se datora sporirii colectivității, fiindcă cel stabilit la fața locului tindea să-și alăture membrii familiei și rudele, chiar și cunoscuții care ar fi fost corespunzători ca lucrători. Emigrația italiană se caracteriza, așadar, prin sporirea unui nucleu omogen al coloniei formate mai ales din familiari și coregionali care, împinși parcă de forțe de inerție, s-au integrat progresiv în primele nuclee stabilite. Din aceleași date e posibil să mai aflăm și alte aspecte interesante pentru emigrația italiană: populația emigrantă era formată aproape 50% din analfabeți. Mulți expatriați au tins, cel puțin în primele fluxuri migratoare, să-și păstreze cetățenia. În orice caz, sursele epocii confirmă contribuția dată de Sudul Peninsulei Italice emigrației italiene; în special emigranții meridionali au trecut de la grupuri frivole din prima perioadă de după Unire, la mase deosebit de numeroase, care au adus o importantă contribuție impetuoasei dezvoltări industriale și demografice mai ales din Statele Unite.

4. Emigrația și consecințele demografice de la Primului Război Mondial și până după Război

Încă din al doilea semestru al anului 1914, în ajunul Primului Război Mondial, mișcarea migratorie a fost înfrânată întrucât, din motive belice, epoca pieței muncii libere internaționale a cunoscut o primă stagnare. De la sfârșitul aceluiași an au început să se efectueze repatrieri masive din străinătate și s-a impus interzicerea expatrierii pentru toți cei chemați sub arme. Odată cu apropierea războiului, această necesitate a tins să se acutizeze, în cursul anului 1915¹⁰. În realitate, a fost vorba de un proces mai puțin liniar decât apare din simplele date statistice asupra mișcărilor demografice și migratorii italiene. Repatriații fugeau adesea din țările europene intrate deja în război, uneori în condiții dramatice, pierzând salariul ce ar fi trebuit încasat și bunurile mobile din casele în care locuiau, găsind în Italia o situație și mai grea: din cei 280 000 de repatriați între 15 august și 1 octombrie 1914, 60% nu și-au găsit o nouă ocupație. Repatrierile și șomajul s-au înregistrat preponderent în regiunile din nordul și centrul Italiei, care dăduseră cele mai mari contingente de emigrație în țările europene. Șomajul a lovit mai tare muncitorii din sectorul industrial (67%), mai mult decât pe cei din sectorul agricol (54%). În acest scurt răstimp, Veneto a reabsorbit circa 100 000 de repatriați, Lombardia 54 000, Piemontul 32 000, Emilia Romagna 21 000, Toscana 16 000, Marche 12 000, în timp ce celelalte regiuni au fost mai puțin afectate de fenomenul migrator, cu excepția Siciliei cu 10 000 de repatriați¹¹.

În Friuli, unde emigrația era endemică, s-au desfășurat, începând din ianuarie 1915, o serie de proteste publice datorate lipsei de cerere pe piața muncii. Zona orașului Udine a înregistrat o ușoară ameliorare a situației locuitorilor, prin preluarea mâinii de lucru excedentare la lucrările de apărare militară efectuate de-a lungul râului Tagliamento¹². Manifestări analoage, de protest popular și muncitoresc, au avut loc și în alte orașe italiene. A fost vorba, așadar, de o repatriere tumultuoasă, ce a constrâns guvernul italian să ia măsurile convenite și să încerce să absoarbă mâna de lucru prin deschiderea unor șantiere destinate lucrărilor publice. În străinătate, dificultățile economice au afectat puternic

țările gazdă, până când economia lor de război nu a început să funcționeze la capacitate maximă. În acel moment, emigranții italieni rămași în străinătate au fost absorbiți de către industria belică. În același timp, s-a înregistrat un nou flux de expatrieri: guvernul italian părea să se temă mai mult de consecințele șomajului asupra ordinii publice, decât de pierderea câtorva mii de infanteriști. Astfel, emigrația italiană a început să treacă granițele Elveției, Franței, și, într-o măsură mai mică, ale Germaniei și României, până în 1916. După această perioadă, fenomenul a cunoscut o nouă stagnare, cu scăderea bruscă a expatrierilor, mai ales în Imperiile centrale: Austria și Germania erau considerate deja națiuni inamice. Dar adevărata cauză a reducerii emigrației trebuie căutată în epuizarea rezervelor de mână de lucru și în înrolări, până când intra și Italia în vortexul economiei de război.

Între 1915 și 1916 s-au resimțit primele semne ale schimbării conduitei și regulilor migratorii. S-au stabilit legături oficiale de schimb de mână de lucru cu noii aliați, ca cel stipulat în 1916 între Secretarul francez al munițiilor și Comisariatul italian al emigrației¹³. Aceste orientări au fost în mod inevitabil întărite după 1915, când în Statele Unite mișcarea restricționistă înregistra, prin *Literacy Act* (interzicerea emigrării pentru analfabeți), o primă victorie, care va fi consolidată în 1917 cu depășirea opoziției președintelui în privința legii institutive. Cealaltă caracteristică importantă pe care o căpăta fluxul migrator italian consta în prezența mai consistentă a femeilor, a minorilor și a grupurilor familiale, atât în cadrul emigrației active pe piața muncii, cât și în fluxurile de recompunere a familiilor din străinătate.

Desigur, în timpul conflictului și după terminarea acestuia, situația familiei, prin implicațiile sociale și demografice, a comportat transformări dramatice, iar cei care au avut cel mai mult de suferit au fost păturile rurale și nevoiașii¹⁴. Din cei 5 900 000 militari mobilizați, s-au înregistrat 650 000 decese și 1 000 000 de răniți, mutilați și invalizi de război¹⁵. Căsătoriile s-au diminuat considerabil: de la o medie anuală de 263 000 în anii 1911–1913 au scăzut în scurt timp la 99 000 în teribilul 1917, pentru a înregistra apoi o creștere, accentuată între 1919 și 1920, când s-au înregistrat 333 000 și respectiv 509 000 căsătorii. În afară de căsătorii, în anii de război s-a înregistrat și o scădere firească a natalității. Abia la sfârșitul conflictului s-a înregistrat, timp de doi ani, o creștere a numărului de nașteri, care aveau să cunoască o nouă etapă de scădere în anii următori. Chiar din anii de război se punea întrebarea ce se va întâmpla cu emigrația italiană după restabilirea păcii. A fost prevăzută, în mod corect, o reluare a emigrației către Franța, și pentru a asana cronicul dezechilibru demografic natural la care războiul adăugase bilanțul greu de vieți

omenești pierdute, în timp ce asupra Germaniei apăsa nesiguranța rezultatului conflictului, care risca să-i întoarcă pe germani la stadiul de țară a emigrației. În ciuda previziunilor, imediat după război, emigrația italiană înregistra o diminuare puternică: la căderea pieței mâinii de lucru reprezentate tradițional de Austria și Germania, nevoii înnăscute de a emigra i se adăugase un neașteptat flux al forței de muncă, alimentat de puternica criză economică italiană din 1919–1920 și de rapida demobilizare, astfel că această nouă masă de potențiali emigranți prezenta caracteristici foarte asemănătoare celei antebelice.

Mișcarea convulsivă a emigrației italiene a debutat cu o intensificare a repatrierilor în anii 1919–1920, datorită revenirilor în patrie amânate în timpul războiului (mai ales de dincolo de Ocean), amnistierii celor care nu se prezentaseră pentru satisfacerea serviciului militar, sporirii valorii dolarului (cu repatrieri efectuate uneori cu scopul investițiilor în țară), și apoi crizei economice care a lovit Statele Unite în 1920–1921. În aceeași perioadă, repatrierile se intersectară cu un puternic boom migrator; îndreptat mai ales spre Statele Unite și în spatele căruia nu se afla numai întoarcerea în străinătate a celor care se repatriaseră în anii războiului, cât, mai ales, demobilizarea rezerviștilor, ridicarea interdicției de a emigra și stimulul clar în favoarea emigrației pe care autoritățile italiene îl adoptaseră încă din 1919, prin slăbirea controalelor asupra eliberării pașapoartelor. Emigrația italiană era deci pregătită să reia nivelele și caracteristicile mării emigrări antebelice, mai ales după 1921, când slabele rezultate în ceea ce privea restrângerea emigrării obținute de *Literacy Act* din 1917 și destinderea unor restricții impuse în 1921, prin carantinele vapoarelor de pasageri italiene, ca urmare a zvonurilor false de epidemii de ciumă și tifos în Italia, determinară reluarea normală a fluxurilor, de data aceasta în special spre America de Nord și de Sud.

5. Emigrația venetă și friulană în România în răstimpul dintre veacul al XIX-lea și secolul XX

Valul migrator dinspre Friuli și Veneto spre România s-a accentuat odată cu obținerea și recunoașterea independenței statului român, după Congresul de la Berlin din 1878. Ulterior acestei date, prezența muncitorilor, atrași de oportunitățile locurilor de muncă pe care noul stat le putea oferi, a devenit din ce în ce mai semnificativă și intensă: țărani și tâmplari, zidari și constructori pricepuți, mozaiciști și muncitori la drumuri, arhitecți și ingineri au emigrat în special din provinciile venete de curând anexate Regatului Italiei¹⁶. Emigranții ce proveneau mai ales din Friuli au devenit protagoniștii acestui proces¹⁷. Sositarea lor a fost încurajată de autoritățile române, măcar din două motive. În primul rând, din cauza originii latine. Provenind din regiuni italiene deosebit de sărace, aceștia au fost considerați ca fiind în măsură să consolideze latinitatea din Europa Orientală. Această contribuție inițială nu ar fi făcut altceva decât să întărească identitatea unei țări ca România, înconjurată de o lume slavă, ajutând astfel la procesul de românizare a noilor teritorii anexate după 1878. În al doilea rând, pe lângă a fi meseriași harnici și pricepuți, friulanii proveneau și ei dintr-un stat care abia se configurase în formă unitară și care nu apărea deci amenințător din punct de vedere politic față de noua monarhie românească¹⁸. Migrația din regiunile italiene către Regatul român s-a intensificat după 1881 și curând a devenit mai consistentă. Migrația a implicat un număr nedeterminat de muncitori necalificați, tăietori de lemne, dar, de asemenea, și de personalități care au lăsat dovezi clare, tangibile, ale șederii lor aici. Nu lipsesc din rândul emigranților italieni antreprenorii unor mici firme de construcții, constructori și meșteri, lucrătorii în mozaic și faianță, arhitecți și ingineri, muncitori calificați și profesii liberale; în general, profesioniști care în România lipseau la acea vreme. Aici au ajuns, astfel, numeroase persoane, din diverse zone ale Peninsulei, în special din provincia venețiană, proaspăt unită cu Regatul Italiei¹⁹. În acei ani, monarhia din România a depus eforturi coerente pentru a se ridica la nivelul celorlalte puteri europene, încercând în mod constant să încurajeze crearea de infrastructură adecvată nevoilor modernizării,

și s-a implicat tot mai mult în a facilita încheierea unei serii de lucrări publice de care țara fusese lipsită. Familia regală a considerat ca necesară și urgentă planificarea mai multor lucrări publice în toată țara, mai ales în centrele urbane mai populate. Numeroase lucrări urmau să fie inițiate de la zero: în special sistemele de apă, canalizare, facilitățile pentru industriile nou create, spitale și diverse clădiri pentru administrația publică. Au fost programate, de asemenea, o serie de măsuri pentru sporirea infrastructurii de transport rutier și feroviar, fiind considerată necesară și îmbunătățirea generală a aspectului capitalei și a calității vieții locuitorilor. Pe fondul acestei efervescențe a modernizării, România a părut a fi locul ideal pentru a oferi locuri de muncă muncitorilor necalificați și chiar profesioniști. La începutul secolului, în timpul suveranului Carol I, un număr tot mai mare de italieni și-au încercat norocul în Țara Românească și Moldova, în special în construcții, cariere și mine sau ca pădurari. Mii de familii din Triveneto s-au stabilit în Oltenia, o regiune ce dispunea de vaste terenuri agricole încă insuficient exploatate. Grupuri mari de italieni tindeau să pătrundă în comunități omogene, stabilindu-se în marile orașe: Ploiești, Craiova, Târgoviște, Iași, Constanța, Tulcea și în capitală, București. În aceste orașe, comunitățile italiene au fondat instituții de cooperare, școlare, religioase, dar și societăți de ajutor reciproc destinate să-i asiste pe expatriați. În perioada dintre 1880 și începutul secolului XX, mulți dintre ei au venit ca simpli lucrători, dar curând au ajuns în atenția păturilor conducătoare din România, nu numai pentru tenacitate dar și pentru onestitatea lor și calificarea profesională remarcabilă. Lucrătorii angajați în cariere de piatră sau la gater, pădurarii, firmele mici de construcții, fermierii, zidarii, pietrarii și minierii au avut o contribuție consistentă la modernizarea României Mari. Oamenii de afaceri au reușit să câștige mai multe contracte în diferite sectoare și în special în construcția de căi ferate: notăm aici și contribuția importantă a friulanilor la construcția căilor ferate. Prima realizare a fost calea ferată de mare dificultate, cu tuneluri și viaducte, Anina–Oravița (finalizată în 1863) și tronsonul Oravița–Baziaș (inaugurat în 1854), adevărate opere de înaltă măiestrie pentru acele vremuri. Numai pentru tronsonul București–Predeal sunt înregistrați 400 de muncitori italieni de origine friulană. Mai mult de două mii de muncitori italieni au fost angajați în construcția marelui pod de cale ferată de peste Dunăre, de la Cernavodă, proiectat de inginerul Anghel Saligny și inaugurat în anul 1895. Lucrători din Friuli, Veneto și Trentino au participat la construirea de linii de cale ferată în București, Brașov, Brăila, Petroșani, Târgu-Jiu, Galați, Tecuci–Roman, Craiova–Calafat și probabil multe altele, în special prin subcontractarea lucrărilor de către diverși antreprenori. Friulanii stabiliți la București

au fost constructorii a numeroase edificii civile, printre care Palatul Regal, o aripă a construcției ce adăpostea Parlamentul și au finalizat reședința regală de la Cotroceni. În 1898, conform statisticilor, numai în București lucrau 6 000 de zidari friulani. Guvernul liberal de atunci și regele Carol I le-au asigurat posibilitatea de a-și găsi de lucru, întreaga țară fiind un șantier. Dacă cităm la întâmplare, putem consemna participarea friulanilor la realizarea majorității marilor zidiri ale capitalei: restaurarea palatului Mogoșoaia, palatul Poștei, Cercul Militar Național, palatul de Justiție, palatul Camerei de Comerț, Spitalul Colțea (1887–1888) și multe altele. Toate au fost construite prin contribuția antreprenorială sau a mâinii de lucru a italienilor emigrați în România. În 1883 au fost chemați să zidească toate fortificațiile Bucureștiului, dovedite din păcate inutile în timpul invaziei germane din 1916. Arhitecți și decoratori de primă mână sau muncitori în cariere de piatră, italienii munceau cu eficiență într-o Românie în plină ascensiune economică.

Majoritatea palatelor și reședințelor regale au fost construite de muncitorii italieni, inclusiv cel de la Balcic. Dintre antreprenorii în construcții s-au remarcat Giovanni și Pietro Axerio în Sinaia, Carlo Pedrazzoli și antrepriza «Vignali & Gambara» în București. Firmele italienilor au încheiat contracte de întreținere și reparație a clădirilor Casei Regale. În perioada 1885–1890, cele mai multe lucrări de la Castelul Peleş au fost executate de firma Axerio, în special cele cu mozaicuri și marmură artificială. Arhitecți și ingineri de origine italiană naturalizați în România au ocupat funcții de conducere în cadrul unor Ministere și Primării²⁰.

Începând cu 1913, meșterii friulani au demarat lucrările pentru construirea cartierului Bucureștii Noi, unde mulți dintre ei s-au stabilit mai apoi. Dar friulanii au ridicat și palate regale: de la Castelul Peleş la Castelul Reginei Maria din Balcic, meșterii friulani au dat măsura priceperii lor. În același timp au fost angajați să lucreze la multe alte palate și vile din mai toate orașele Munteniei și Moldovei.

Aceiași lucrători au participat și la alte lucrări publice și private din centrul petrolifer Ploiești și de la reședința regală de vară de la Sinaia. La sfârșitul Războaielor balcanice din 1912 și 1913 și imediat după sfârșitul Primului Război Mondial era necesară o nouă redresare economică a țării. În ciuda unei perioade inițiale în care dezvoltarea afacerilor a fost relativ lentă, după război s-a înregistrat o sporire considerabilă a potențialului economic al țării, datorită aportului de capital străin, investițiile fiind facilitate de politica noului guvern conservator. Până la sfârșitul ostilităților au fost reconstruite instalațiile afectate de bombardamente: primele reconstruite au fost toate porturile importante

de pe Dunăre și, în special, portul strategic de la Calafat. La terminarea războiului au fost acordate, de asemenea, împrumuturi și facilități fiscale pentru construirea de noi locuințe și activități productive. Administrațiile locale au favorizat procesul de reînnoire urbană și dezvoltarea de noi inițiative și proiecte. Constructorii italieni au fost capabili să depășească dificultățile datorate războiului, care provocase mari distrugerii în România; a început o redresare care s-a dovedit a fi providențială pentru România. Atât Carol I, cât și Ferdinand I s-au dovedit a fi conștienți de nevoia urgentă de modernizare a țării, prin crearea unei infrastructuri adecvate și promovarea unor ample lucrări publice. În 1923, Regele Ferdinand I, în afară de promovarea unei noi Constituții, a inițiat importanta reformă agrară în favoarea țăranilor lipsiți de pământ și, în același timp, a încercat să încurajeze dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii. Prezența de specialiști calificați din Friuli și Veneto în România a contribuit la derularea acestor lucrări. Ingineri, arhitecți și meșteri constructori, atrași de perspectivele economice reînnoite și de situația în curs de dezvoltare din România, s-au stabilit în principalele orașe ale Regatului. Pentru mulți profesioniști a fost alegerea care le-a marcat decisiv destinul.

Palatul Comunal din Buzău construit de lucrătorii din regiunea Friuli (1899-1903)

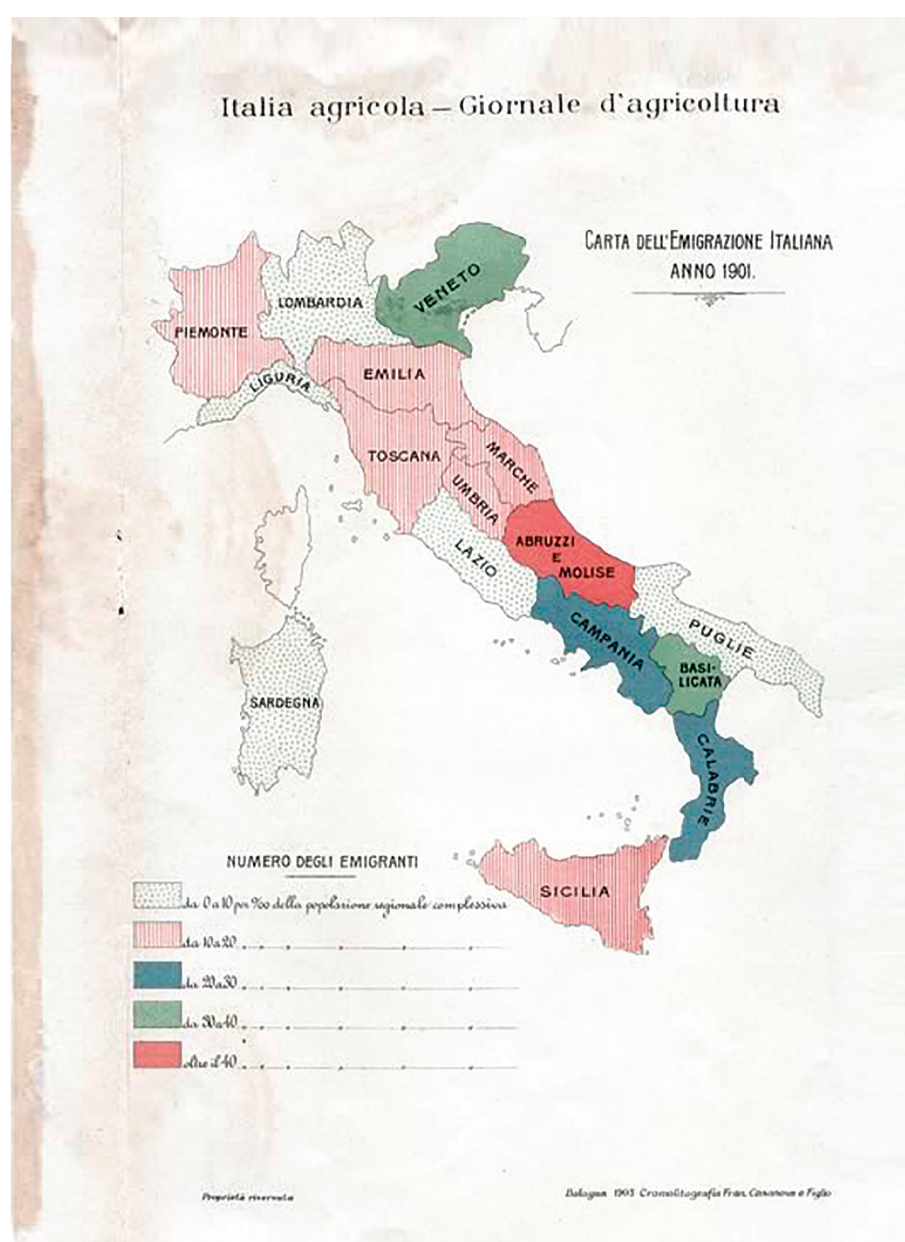
6.

Emigrația italiană în România. Statisticile emigrației italiene în spațiul românesc

Din punct de vedere profesional, cea mai mare parte a italienilor emigrați în România erau zidari, sculptori, stucatori, pietrari specializați în lucrările de carieră și tăietori de lemn, o parte dintre ei având deja o înaltă calificare, fapt ce-i recomanda pentru lucrările de construcții publice sau private, sau pentru exploatarea resurselor naturale: calcar, granit și lemn. Aceste profesii aveau căutare și în centrele urbane, unde lucrătorii italieni erau apreciați pentru priceperea lor și abilitățile tehnice de care dădeau dovadă. După aprecierile inspectorului Di Palma di Castiglione, în acea epocă «zidarul italian era acela care putea pune în operă cel mai mare număr de cărămizi (circa 800) și să lucreze cu cea mai mare precizie, față de zidarii de orice altă naționalitate»²¹. Din punct de vedere statistic, ponderea cea mai importantă numeric a emigrației temporare se înregistrează în intervalul 1878–1914. Primele grupuri numeroase sunt semnalate înainte de 1878 pe teritoriul principatelor românești și coincid cu începutul lucrărilor de modernizare a infrastructurii locale: construirea de căi ferate, poduri și șantiere navale, silozuri și antrepozite, mari edificii publice, cât și dotarea orașelor cu rețele de apă–canalizare și electricitate. În 1868 se găseau pe teritoriul principatelor peste 600 de lucrători italieni angajați în realizarea terasamentelor de la calea ferată pentru Compania Stroussberg; în martie 1869, alți 478 de lucrători italieni așteptau intrarea în țară prin vama de la Predeal. Tot pentru căile ferate, pe tronsonul București–Roman, lucrau în 1875 un număr important de italieni. O prezență numeroasă pare a se fi înregistrat în 1897, în Moldova și Dobrogea, când consulul Tesi indica un număr de 6 698 lucrători italieni, dintre care o mare parte lucrau pentru antreprizele italiene de construcții sau de exploatare a resurselor naturale. Recensământul general al populației din 1899 indică un număr de 8 841 italieni stabiliți în România. Aceste date nu consemnează emigrația temporară, ci doar pe cea permanentă, deci nu pot fi considerate un indicator global. Datele din recensământul anului 1912, ca și cele din 1899, nu diferențiază statutul italienilor înregistrați și

indică o scădere a fluxului migrator italian către România, datorată crizei economice care lovise în 1899 regatul român. Statisticile italiene realizate în anii '90 ai secolului al XIX-lea au evidențiat faptul că între 1876 și 1888 au emigrat circa 27 de milioane de italieni, dintre care între 11 și 13 milioane au revenit în Italia după o anumită perioadă de timp.

Harta emigrației italiene în anul 1901
(Bologna, 1903)

7.

Emigrația temporară și permanentă. Distribuția geografică a emigrației în Țările Române și formarea comunităților/coloniilor italiene

În anul 1923, Valerio De Sanctis indica într-un articol existența în România a coloniilor italiene formate cu precădere din agricultori, comercianți și muncitori care proveneau, în marea lor majoritate, din regiunile Veneto și Puglia²². Sunt descrise patru dintre centrele importante pentru italieni: Galați, Cataloi, Greci și Iacobdeal. Este evidențiat faptul că până la Primul Război Mondial, între angajații cu studii tehnice, majoritatea erau străini; în articol se deplânge scăderea interesului Italiei pentru concentrarea forței de muncă italiene în România, astfel că cererile de emigrare pentru România ajunseseră la doar 327 în 1922. Emigrația temporară italiană în România, deși era forma cea mai avantajoasă pentru lucrători, putându-se asigura prin contract plata salariului și condiții decente de lucru, a dispărut odată cu începutul Primului Război Mondial. După unirea din 1918, când Transilvania, Bucovina și Basarabia sporeau teritoriul României moderne, creștea semnificativ numărul populației, fiind asigurat în acest fel necesarul de forță de lucru din surse locale. În acest fel, antreprenorii nu au avut nevoie să suplimenteze numărul de lucrători cu mână de lucru străină. Datele desprinse din statisticile oficiale privesc grupurile de italieni stabiliți legal în România, cei care reprezentau emigrația permanentă pentru statul italian. După Valerio De Sanctis, coloniile permanente s-au format, în marea lor majoritate, începând din răstimpul 1880-1890, ca urmare a faptului că o parte dintre lucrătorii sezonieri se stabiliseră definitiv pe teritoriul românesc²³. În ceea ce privește profesiile, coloniile de italieni aveau o structură variată. Cea mai mare pondere o aveau lucrătorii-muncitorii, urmați de antreprenorii de lucrări publice, ingineri și arhitecți, funcționari și comercianți, pictori și decoratori. În perioada interbelică, Giulio Vignoli afirma că erau 60 000 de muncitori italieni înregistrați, cel puțin până 1940, care lucrau permanent în spațiul românesc²⁴. Vignoli susține că astăzi (în anul 2000) comunitatea italiană din România numără aproximativ 7 100 de persoane.

8.1. Arhitecți, antreprenori și constructori din provinciile venețiene în România (1878–1948)

8.1.1. Un protagonist al stilului Neoromânesc: Geniale Fabbro, meșter constructor

Un friulan atașat stilului Neoromânesc a fost antreprenorul Geniale Fabbro (Roma, 1879–Rauscedo, 1954). Meșterul constructor a emigrat în tinerețe, în 1889, împreună cu frații Romeo (Roma, 1876–Milano, 1957), la București pentru a lucra ca muncitor necalificat pe șantierele gestionate de Tommasini din Vivaro²⁵. Din informațiile rezultate din sursele istorice, aflăm că în anul 1910 a reușit să-și întemeieze propria antrepriză de construcții și a fost implicat în realizarea de reparații și restaurări de edificii militare, printre care menționăm Cazarma Regimentului Regal de Gardă din București.

Rezultatele bune obținute în execuția acestor prime lucrări l-au determinat pe Fabbro să acceadă la lucrările de reparații ale unor edificii ale Ministerului de Finanțe. Imediat după încheierea Primului Război Mondial, meșterul constructor Geniale Fabbro a fost în măsură să consacre el însuși un nou stil arhitectural, cunoscut sub numele de stilul Neoromânesc, inspirat din tradițiile construcțiilor de factură locală. Din 1920, Fabbro s-a ocupat de construcția de clădiri pentru Ministerul de Finanțe. Aceste oportunități l-au pus în legătură cu Statie Ciortan (1876–1940), în acei ani arhitectul șef al Departamentului Tehnic al Ministerului de Finanțe și promotor convins al stilului Neoromânesc. Din acest moment, pentru o lungă perioadă, activitatea profesională a lui Geniale Fabbro a fost legată de figura arhitectului Statie Ciortan. Coordonat de Ciortan, din 1924, Fabbro a fost apoi angrenat în construirea Palatului Vama Poștei din București, construcție pe care o realiza împreună cu firma franceză Grand & Rolin. După finalizarea acestei lucrări, au urmat multe altele, în succesiune rapidă, în perioada 1927–1938. Printre construcțiile realizate de

Fabbro se numără Banca de Credit din București (1927–1929, situată în zona Filaret), Casa de odihnă a Ministerului de Finanțe de la Predeal, austeră și elegantă clădire în stil Neoromânesc realizată în perioada 1930–1933.

În perioada 1927–1929, antrepriza Fabbro a construit Casele pentru funcționarii Ministerului de Finanțe (Casa de Credit) din strada Cuțitul de Argint, din București, un complex de clădiri rezidențiale cu o curte interioară, pe un lot mare de formă trapezoidală. Tot el a construit și amintita Casă de odihnă a funcționarilor Ministerului de Finanțe de la Predeal. Sub direcția lui Statie Ciortan, Geniale Fabbro a mai realizat o serie de locuințe, dintre care amintim: Vila Directorului Ministerului de Finanțe, Gabriel Danielopol, în str. Andrei Mureșanu nr. 1, în Parcul Filipescu, construită în răstimpul 1927–1928, Casa și farmacia lui Aristide Mihailovici, în Calea Călărași, finalizată în 1929. De asemenea, a executat elemente decorative neoromânești la casele de vilegiatură din Sinaia și Predeal, cum ar fi: vila Alexandru M. Bratu, în perioada 1935–1936, la Predeal (Cioplea), opera arhitectului Ilie Teodorescu. Fidel stilului Neoromânesc, Fabbro își va construi astfel propria locuință, în strada Nerva Traian, și o casă de vilegiatură la Predeal. Consecințele celui de-al Doilea Război Mondial, îndeosebi naționalizarea bunurilor, au dus la revenirea în Italia a unui mare număr de italieni stabiliți în România.

Sub coordonarea lui Statie Ciortan, Fabbro s-a implicat în realizarea la București a unei serii de edificii civile care se disting prin compoziția lor; printre acestea amintim casa Marinescu (1921–1923), casa Zamfirescu (1926), casa Danielopol (1927–1928), reședința Teodorescu (1928–1929), casa cu farmacie – Mihailovici (1929). Toate aceste construcții sunt caracterizate prin soluții constructive simple și funcționale, ce conțin o serie de motive geometrice clasice, amestecate cu ornamente florale, care dau edificiului un aspect eclectic. Fabbro s-a întors definitiv în Italia în 1952.

8.1.2.

Pietro Adotti, întreprinzătorul din Artegna, la Calafat

La Calafat, port cosmopolit la începutul secolului XX²⁶, unde funcționau agenții austriece, maghiare, italiene și ruse de transport și comercializare a grânelor, aflate în relații de afaceri cu moșieri, arendași și negustori români, greci și sârbi, a fost activ antreprenorul Pietro Adotti (Artegna, 1872–1934), căruia îi datorăm multe dintre lucrările de renovare din oraș: o serie de edificii private, Hotel «Marincu», Liceul Ferdinand I, palate, capele și altare, biserica ortodoxă din Moțăței, cu hramul Sf. Nicolae²⁷. Astfel, Palatul Marincu din Calafat (în prezent Muzeul de Artă și Etnografie al orașului), ca și alte importante obiective arhitecturale din urbe, a fost construit în perioada 1904–1908 din inițiativa lui Ioniță Marincu, aromân, proprietar al unor întinse suprafețe agricole în sudul județului Dolj, după planurile ilustrului arhitect francez Paul Gottereau (același care a proiectat palatul Jean Mihail, actualul Muzeu de Artă din Craiova). Lucrările la acest palat au fost urmărite și supervizate de arhitectul Rogalski, polonez naturalizat în România, iar decorațiunile interioare și exterioare sunt opera lui Pietro Adotti, care a venit să execute această lucrare cu echipa sa de meșteri italieni. Palatul a fost construit în stil Neobaroc francez, cu accente Rococo. S-au utilizat materiale scumpe și valoroase, precum travertinul, marmura, coloane și pereți în stuca-marmură, vopsiți artistic. Fațada este bine proporționată, scările de acces sunt flancate de câte două coloane, de o parte și de alta, și străjuite de doi lei. Palatul Marincu este un monument arhitectural impresionant, având o deosebită valoare artistică, memorială și simbolică pentru Dolj și întreaga Oltenie.

8.1.3.

Victor Asquini, arhitect și publicist în epoca modernă

Printre cei care s-au stabilit în România, un interes aparte îl reprezintă figura lui Victor Asquini (București, 1892–București, 1969), arhitect de origine friulană care și-a desfășurat activitatea în orașul natal²⁸. În timpul carierei sale a dat dovadă de valoroase aptitudini tehnice, arhitecturale, publicistice, s-a dovedit un interpret unic al arhitecturii moderne românești de la începutul secolului XX. În București, Victor Asquini a proiectat o serie de clădiri (locuințe, vile și blocuri cu mai multe etaje), destinate în primul rând clienților privați. Printre proiectele realizate în perioada interbelică, pe lângă numeroasele articole tehnice publicate în principalele reviste de specialitate, sunt de remarcat realizarea casei Eleonora Rossi, la București construită în perioada 1932–1933 (str. Ghenadie Petrescu nr. 201, dispărută prin demolare), la a cărei proiectare a colaborat și arhitectul Anton Curagea, și rezidența I. Tabacu (str. Matei Basarab nr. 83–85, colț cu str. Popa Nan nr. 119): ambele sunt un amestec de Art Déco, Modern și stil mediteranean. Tot muncii lui Asquini i se datorează alte clădiri speciale prin caracteristicile lor: rezidența Dimitrie Apostolescu (str. Mătășari nr. 36, 1937–1938); vila dr. Enculescu (str. Constantin Sandu Aldea nr. 84, Parcul Domeniilor, 1939–1940); casa Ioan Pomojescu (str. Cuțitul de Argint nr. 68, 1941–1942). Construcțiile care-i sunt atribuite sunt caracterizate prin acuratețea soluțiilor, în condițiile în care elementele geometrice simple, reprezentate de motive clasice, sunt combinate cu *Art Déco*. Autor a numeroase articole tehnice care au apărut în reviste importante ale perioadei interbelice (inclusiv «Arhitectura» și «Căminul»), Asquini este mai cunoscut prin faptul că a publicat, în 1938, un manual tehnic important – *Indicator tehnic în construcții. Date tehnice, organizarea lucrărilor, metode de lucru, analize de prețuri* – (Editura Cartea Românească, București 1938), reeditat în ediții succesive în 1942, 1945, 1946 și 1947. Manualul *Indicator tehnic în construcții* este considerat în continuare de actualitate, deoarece conține informații utile privind diferitele metode de construcție, calitatea materialelor folosite în lucrările de construcții, toate însoțite de o analiză atentă a prețurilor.

8.1.4.

Doi arhitecți din Friuli la București: Ermes Midena și Cesare Scoccimarro

Oportunitățile de angajare oferite de capitala României l-au atras și pe Ermes Midena, de la Udine (San Daniele del Friuli, 1895–Udine, 1972), unul din principalii protagoniști ai schimbării stilistice în Friuli și figură semnificativă a avangardei raționaliste italiene. Din 1922 până în 1924, Midena a trăit la București lucrând cu Victor Asquini (vărul său), unde a avut posibilitatea să împărtășească atmosfera de reînnoire artistică a perioadei care l-a apropiat, printre alții, de Marcel Iancu (1895-1984)²⁹. Această experiență ne permite să ipotizăm existența contactelor cu mediul cultural și profesional românesc și de influență germană, dar nu dovedește efectivă sa activitate ca arhitect pe plan local. Cesare Scoccimarro, friulan de adopție (Udine, 1897–Milano, 1953), alt exponent de vârf al mișcării raționaliste italiene, și-a început activitatea profesională în capitala română, în perioada cuprinsă între 1922 și 1925³⁰. În răstimpul cât s-au aflat în România, Scoccimarro și Midena au urmat stagiatura în atelierul lui Romano Italico Victor Asquini, arhitect de origine friulană care se afirmase în realizarea unor opere de construcție comandate de proprietari privați. Fiul lui Silvio, antreprenor constructor emigrat de la Majano în 1881 și legat prin legături de rudenie de Midena, Victor Asquini este amintit și astăzi pentru al său manual tehnic (*Indicator tehnic în construcții*).

Cesare Scoccimarro, care în Udine, Pordenone și Milano avea să devină un raționalist proeminent, s-a aflat în capitala României în răstimpul 1922–1924, ca stagiar al lui Asquini, perioadă în care a proiectat o reședință cu tentă neo-renascentistă, comandată de Albino Rossi pentru familia sa; construcția a fost terminată în cursul anului 1923.

Continuator al unei serii de arhitecți emigrați în capitala românească poate fi considerat Danillo Matiussi (Tavagnacco, 1917–Udine, 1998), care a obținut licența în arhitectură la Institutul «Ion Mincu» din București, apoi a lucrat în capitală împreună cu tatăl său până în 1948, an în care revenea forțat la Udine.

8.1.5.

Un arhitect friulan la Mogoșoaia: Domenico Rupolo

Unul dintre primii profesioniști friulani care au sosit în România după primul conflict mondial a fost Domenico Rupolo (Caneva, 1861–Caneva, 1945), arhitect și artist de formație academică³¹. Activitatea desfășurată în România de Rupolo este destul de cunoscută, datorită contribuțiilor critice publicate, citate și în lucrarea noastră. Oricum, sunt încă multe aspecte mai puțin cunoscute ale activității sale pe teritoriul românesc, având în vedere că Rupolo a avut în Muntenia și în Moldova și alte oportunități profesionale, față de cele care se cunosc deja. Legăturile sale cu mediul cultural românesc au început a se înfiri-pa spre sfârșitul secolului al XIX-lea (s-ar părea că în jurul anului 1892), după ce l-a cunoscut la Veneția pe sculptorul George Vasilescu (1864–1898), cel care își făcuse studiile academice în orașul lagunar, unde mai apoi își stabilise atelierul³². Vasilescu a lucrat cu Rupolo și l-a introdus în societatea cultă și influentă din România acelei epoci. Datorită acestor contacte, arhitectul friulan a avut posibilitatea de a participa la restaurarea complexului monumental brâncovenesc de la Mogoșoaia, situat în apropierea Bucureștiului, apoi s-a dedicat restructurării vilei principilor Bibescu pentru o perioadă de timp destul de lungă, între 1912 și 1937. În realitate, primul proiect de o anumită importanță construit de Rupolo, în colaborare cu Vasilescu, a fost monumentul dedicat lui Vasile Adamache la Iași, realizat în atelierul sculptorului între decembrie 1892 și iunie 1893; monumentul era format dintr-o bază în formă de criptă în marmură de Baveno, proiectată de Rupolo. Colaborând în același mod în 1897, Vasilescu și Rupolo s-au angajat să realizeze monumentului comemorativ dedicat Batalionului II Vânători de Munte, amplasat în Ploiești. Dacă rezultatele muncii lui Rupolo au fost limitate, alți tineri arhitecți au sosit în România: unii spre a rămâne pentru o lungă ucenicie, alții pentru tot restul vieții. În special, merită semnalată prezența unor profesioniști care mai târziu au avut un rol semnificativ în panorama arhitectonică italiană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

8.1.6.

Romano De Simon arhitect la Târgoviște

În orașul Târgoviște, vechea capitală a Țării Românești, a activat Romano De Simon (Târgoviște, 1900–București, 1981). Părinții săi, Virgilio De Simon și Domenica Pezzetta, erau originari din Osoppo, dar au ajuns în România în 1895³³. Imediat după Primul Război Mondial, Romano se întorcea în Italia, unde în 1920 își încheia studiile la Academia de Arte Frumoase din Parma (finalizate în anul 1923). În același an revenea la Târgoviște, iar ceva mai târziu și-a început activitatea profesională. În paralel a fost profesor de desen la Liceul Comercial. Studioul lui De Simon avea o rodnică activitate încă din 1926. Un număr destul de important de clădiri proiectate de arhitectul italo-român fuseseră terminate sau erau în fază de finalizare. Activitatea lui De Simon era destul de eterogenă, cuprinzând o diversitate de proiecte, atât în domeniul arhitecturii civile și religioase, cât și în cel al sculpturii și artelor plastice. În arhitectură, De Simon tindea să ducă propria formație academică spre istoricism și decorativism, interpretând, uneori în formă autonomă și după o combinație de elemente ale unui model mediteranean, tendințele regionaliste ale arhitecturii românești, într-o perioadă în care se concretiza din ce în ce mai mult adeziunea-i deplină la stilul Neoromânesc. În această privință, pot fi considerate reprezentative două construcții sacre proiectate de De Simon: Biserica romano-catolică *Cristos Împăratul* din Ploiești și Biserica romano-catolică Sf. Anton din Padova din Constanța (1935–1937) în care sunt adaptate și reinterpretate motive stilistice provenind din tradiția de construcție romanică și gotică lombardă din secolele XIII–XIV. Numai în proiectele de maturitate De Simon avea să încerce să se apropie de formele experimentale de tip modernist. Între 1955 și 1956, deținând catedra de desen la Institutul de Arhitectură «Ion Mincu» din București, Romano De Simon s-a stabilit cu familia în capitală, unde a rămas până la sfârșitul vieții.

8.1.7.

Giovanni Battista Peressutti la Craiova

În Oltenia, printre cei mai inimoși animatori ai vieții publice ai capitalei regionale, Craiova, trebuie amintit Giovanni Battista Peressutti (Pinzano al Tagliamento, 1880–Craiova, 1953), tatăl lui Enrico Peressutti (Pinzano al Tagliamento, 1908–Milano, 1976) care a fost în 1932 membru fondator al cunoscutului atelier milanez de arhitectură BBPR (Belgioioso, Banfi, Peressutti, Rogers). Peressutti senior, inginer și antreprenor constructor, a sosit în România la sfârșitul primului deceniu al secolului XX, ca muncitor sezonier. În acea perioadă, Craiova traversa o etapă de mare dezvoltare și Peressutti a fost destul de repede angrenat în realizarea multor construcții civile private și a unor clădiri de interes public, unele dintre ele considerate până astăzi printre cele mai importante din oraș³⁴. Giovanni Battista participa deci la crearea fizionomiei Craiovei moderne și se distingea ca un ilustru interpret al acelei orientări stilistice de tip tradițional, legată de reinterpretarea în cheie modernă a motivelor regionale românești³⁵. În perioada 1911–1914, tânărul Peressutti era angajat, împreună cu întreprinderea de construcții a lui Carlo della Barba, la lucrările de finalizare a sediului Băncii Comerciale Române. Inițial proiectată de arhitectul Ion Mincu, opera arhitectonică a fost apoi finalizată de Constantin Iotzu (Krušev, 1884–București, 1962). Astăzi în acest impunător edificiu se află Primăria Municipiului Craiova, dispusă pe trei nivele. Clădirea reprezintă un exemplu semnificativ de eclectism, în care sunt deja evidente primele semne ale stilului Neoromânesc, mai ales în compoziția monumentală a scărilor interioare. Cu proiectul pentru Banca Comercială Română, Ion Mincu încerca să repropună un stil eclectic cu caracter național, care să poată îmbina elemente de inspirație folclorică și populară. Această sinteză stilistică avea să fie perfecționată de către Petre Antonescu (Râmnicu Sărat, 1873–București, 1965), în proiectul pentru importanta clădire a Prefecturii doljene. Construită în răstimpul 1912–1913, această clădire publică e considerată printre cele mai reușite exemple de arhitectură în stil Neoromânesc, în care se poate observa amalgamul cult de elemente stilistice medievale și populare. Impunătoarea construcție a dat de

lucru mult timp întreprinderii Peressutti: fațada principală e caracterizată de accentuate arcuri trilobate și organizată prin sublinierea accentului pus pe corpul central, prezintă două aripi laterale simetrice și un spațios salon la intrare. În perioada interbelică, tot în calitate de constructor, Peressutti a început realizarea Casei Albe (1920–1923), a Facultății de Agronomie și a casei cu moară «Barbu Drugă»³⁶. Ulterior, Peressutti a reușit să finalizeze renovarea Colegiului Carol I și a realizat noul sediu al Jandarmeriei Județului Dolj, ca și a doua Policlinică orășenească, situată pe strada Severinului. Antreprenorul friulan a fost și protagonistul construcției sălii de spectacole a Teatrului Liric, care a primit numele artistei lirice Elena Teodorini. Enrico Peressutti a revenit definitiv în Italia în 1927, spre a se stabili la Milano, unde în 1932, împreună cu alți trei colegi de studii universitare, fonda studioul BBPR. După această dată, Enrico Peressutti a întreprins doar deplasări sporadice în România. Revenea, de fapt, de două ori: în 1936, la București, și în 1943, la Galați, pentru a ține conferințe pe teme de arhitectură și urbanistică modernă.

Giovanni Battista Peressutti. Vedere de «Casa Alba» din Craiova (1920-1923). Starea curentă

8.1.8.

Angelo Viecelli.

Arhitectura și sănătatea publică

Chiar și colonia de lucrători de origine belluneză din Veneto, ai cărei membri proveneau în majoritate din Alpage, din Feltrino și din zona Longarone, s-a consolidat cu timpul. Prin importanța activității întreprinse, între membrii acesteia s-au remarcat Angelo Viecelli (Breasta, 1884–București, 1948), arhitect a cărui familie era originară din Arsié (provincia Belluno)³⁷. Tatăl, Alessandro Vittore, născut Viecelli, nume ulterior modificat, odată cu naturalizarea, în Viecelli, emigrase din țara de origine în România cândva între sfârșitul lui 1883 și începutul lui 1884, împreună cu frații săi Giovanni și Giacomo. La sosirea lor în România, familia Viecelli s-a stabilit mai întâi în Oltenia și mai târziu la Barboși, o localitate din vecinătatea Galațiului, oraș care, datorită unui înfloritor port fluvial, oferea în acei ani noi și interesante locuri de muncă. În acest important oraș, Alessandro Vittore Viecelli a lucrat mai întâi ca muncitor și mai apoi a reușit să înființeze, împreună cu frații săi, o antrepriză de construcții ce se ocupa mai ales de infrastructura stradală. De tânăr, Angelo își ajuta tatăl în diferite activități de construcții. Mai târziu, el a reușit să urmeze studii universitare în Belgia, la Politehnica din Bruxelles, unde își lua licența în inginerie, cu specializarea arhitectură, la 20 octombrie 1912. După Primul Război Mondial, după ce satisfăcuse serviciul militar la unități de geniu medical, pentru merite de război a fost mai târziu încadrat în structura tehnică a Direcției Generale a Ministerului Sănătății. La început a lucrat în județul Iași și în Basarabia, unde s-a ocupat de realizarea de structuri sanitare la punctele de trecere a frontierei; mai târziu, Viecelli a fost transferat, pe la începutul anilor '20, la București. În capitală a început să proiecteze, pentru același Minister, dispensare destinate orașelor din provincie și satelor, acolo unde încă lipseau structuri sanitare de bază. Aceste prime lucrări au constituit premiza norocoasă pentru o progresivă specializare pe care arhitectul Viecelli a acumulat-o în cadrul structurilor tehnice ale Ministerului Sănătății, în ceea ce privea construcțiile sanitare. În perioada succesivă Primului Război Mondial, problema sănătății publice căpătase o importanță de prim ordin în obiectivele guvernului român, atât în ceea ce privea

nevoia de a garanta cetățenilor o îmbunătățire globală a standardului sanitar național și a structurilor spitalicești existente, cât și spre a contracara răspândirea tuberculozei, care dobândise proporții de epidemie pe aproape întreg teritoriul țării. Mai ales situația țăranilor era dintre cele mai dramatice: lipsa pământului îi constrângea pe cei mai mulți dintre ei a se lăsa exploatați în mod direct sau indirect de către marii latifundiari. Una din consecințe a fost rapida răspândire a bolilor cronice, ca efect al lipsei alimentelor de primă necesitate, al igienei precare și al lipsei oricărei forme de asistență medicală la sate. Conform unui referat al Ministerului Sănătății, redactat în 1920, 70% din locuințele țăranilor erau insalubre, multe din ele fiind de nelocuit. Această situație a generat unele revolte locale, printre care cea mai cunoscută rămâne cea de pe Valea Ghimeșului, din 1934. Ca urmare a acestor evenimente, Guvernul considera că situația trebuia să fie îmbunătățită prin punerea la punct a unui plan sanitar cu caracter național, prin care să fie realizate noi și moderne construcții de dispensare și spitale. Au fost, ca urmare, organizate numeroase concursuri de proiectare pentru a face față imperioaselor exigențe privitoare la infrastructura sanitară. Aceștia sunt anii în care Viecelli a acumulat o solidă experiență, în cursul concursurilor publice confruntându-se direct cu cei mai buni arhitecți români din acea vreme, ca Jean Monda (1900–1987), Horia Creangă (1893–1943) și Marcel Iancu (1895–1984), cu toții figuri de seamă ai avangardei raționaliste române. Anul 1935 a fost crucial pentru deschiderea șantierelor de construcție a unor structuri sanitare inovative. Din acest an datează și proiectul lui Grigore Ionescu pentru sanatoriul Crucii Roșii din Toria, în județul Covasna, în timp ce în 1936 Marcel Iancu era implicat în realizarea sanatoriului «Bucegi» de la Predeal. În același an, Angelo Viecelli participa la trei concursuri publice de proiecte și rezultatele pozitive pe care le-a obținut i-au îngăduit să urmeze traseul profesional pe care a pornit încă din 1934, proiectând sanatoriul maritim de la Bugaz, la Cetatea Albă (azi Bilhorod Dnistrov's'kyj în Ucraina), construit cu finanțarea Ligii naționale împotriva tuberculozei. Construcția, care pe hârtie se prezenta ca având o formă ușor arcată, se profila direct către plaja localității de la Marea Neagră. Ferestrele mari de la fațadă favorizează o bună pătrunde a razelor de soare, permițând astfel bolnavilor să beneficieze la maxim de binefacerile stațiunii maritime. Organizarea sobră și rațională a planimetriei face din sanatoriul Bugaz una din clădirile cele mai interesante din întreaga mișcare modernistă românească. Ecoul pe care l-a avut această realizare printre membrii Guvernului român a fost amplu și receptat pozitiv, astfel că Viecelli a fost promovat în importante poziții de răspundere din cadrul structurilor operative ale Ministerului. Finalizarea șantierului de la Bugaz a dus la consolidarea relației de încre-

dere dintre arhitect și ministrul Ion Constantinescu, cel care a susținut numirea lui Viecești în funcția de Director al Serviciului de Proiectare al Ministerului. Datorită unei anumite autonomii de acțiune, această nouă structură tehnică condusă de Viecești a reușit, în numai câțiva ani, să inițieze un program pentru realizarea unor noi construcții sanitare de importanță națională. Această ascensiune profesională i-a permis arhitectului bellunez să proiecteze și să realizeze, într-o perioadă relativ scurtă, mai multe spitale și sanatorii în toată România. Într-o succesiune rapidă, au fost construite noul spital din Piatra Neamț, în anul 1936, și spitalul «Regina Elena» din Balcic (în Cadrilater, azi Balçik în Bulgaria), realizat în perioada 1937–1938. Printre sanatoriile TBC se remarcă cel din Moroieni (Dâmbovița), operă finalizată în perioada 1936–1938. Considerat ca unul dintre cele mai bine dotate și moderne structuri spitalicești din acea vreme, se află amplasat într-un splendid amfiteatru natural între Carpații Meridionali. La această clădire, Viecești a experimentat cu mult curaj modelul tipologic *Terrassenbaum*. Această tipologie se baza pe concepția că bolnavii de tuberculoză trebuiau să beneficieze la maxim de beneficiile aerului curat de-a lungul întregii zile. Dispus în terase, cu fațada îndreptată către sud, sanatoriul este organizat astfel încât toate saloanele spitalului să aibă acces la o largă terasă la fiecare nivel. Teoretizat în Elveția, în 1901, tipul arhitectonic e reluat pentru prima dată de arhitectul german Richard Döcker (1894–1968), care în 1926 îl experimenta cu succes în realizarea sanatoriului din Waiblingen³⁸. Modelul *Terrassentyp* se regăsește și în realizările succesive proiectate de Viecești: sanatoriul «Marila» din Reșița (județul Caraș-Severin) început în anul 1936; casele de cură pentru TBC din Dobrița (Gorj), din Vorniceni și din Valea Iașului; proiectul pentru sanatoriul «Câmpeni» de la Turda³⁹. La sfârșitul anilor '30, Viecești era implicat în proiectarea și execuția lucrărilor de amplificare a Spitalului din Constanța. Proximitatea izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial nu-l împiedica pe Viecești să elaboreze un proiect pentru construcția unei clădiri destinate sedii Ministerului Sănătății și să participe la concursul de proiecte de nivelul II pentru noul sediu al Primăriei din București. Aceste ultime proiecte ne îngăduie să recunoaștem în operele lui Viecești o anumită analogie cu realizările contemporane ale lui Duiliu Marcu (1885–1966), ce se recunosc mai ales în două clădiri emblematice ale capitalei României: Palatul Ministerului Transporturilor (1934–1937) și Palatul Victoria al Consiliului de Miniștri, realizat în răstimpul 1937–1944. La puțin timp după cel de-al Doilea Război Mondial, activitatea rodnică a arhitectului Viecești se întrerupea: în 1948 se stingea prematur, la București. Cu toate dificultățile din perioada în care a trăit și a activat, nefiind un promotor al compozițiilor arhitectonice la scară vastă, Angelo Viecești a dat

dovada unei bune capacități de control al volumetriei, încercând mereu să evite excesele formale ale modernismului. Din acest motiv putem să-l considerăm ca pe un important protagonist al arhitecturii românești a secolului XX.

Angelo Vicielli. Proiect pentru construcția unei clădiri destinate sediului Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1939-1940)

9.

Contribuția artiștilor, intelectualilor și oamenilor de litere din Veneto și Friuli în panorama culturală românească în secolele XIX și XX

Migrația din regiunile italiene în România a implicat un număr nedeterminat de lucrători necalificați (muncitori, tăietori de lemne, etc.) dar, de asemenea, și de personalități (artiști, intelectuali și oameni de litere), mulți venețieni și friulani, care au lăsat dovezi clare, tangibile, ale șederii lor aici. În domeniul editorial au activat Mario Pietro Cugino, la Galați (ziarul «Dunărea»), și Luigi Cazzavillan (Arzignano, 1852–București, 1903), editor la București al cotidianului «Universul». Pentru studiul limbilor (italiană și română) și promovarea culturală, trebuie amintiți profesorii Giovanni Luigi Frollo (Veneția, 1832–București, 1899) și Ramiro Ortiz (Chieti, 1879–Padova, 1947)⁴⁰. De asemenea, mulți artiști s-au stabilit în România, printre ei actrița Fanny Tardini (1823–1902), pictorul Antonio Zumino (Majano, 1864–Roma, 1927)⁴¹ și sculptorul Ettore Cadorin (Veneția, 1876–Sonoma, 1952).

De asemenea, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în orașul Iași, vechea capitală a Moldovei, s-au înregistrat numeroase progrese pe plan cultural. Gheorghe Asachi a pus aici bazele învățământului artistic românesc modern. La invitația sa veneau în oraș să țină cursuri, în cadrul «clasului special de zugrăvie» de la Academia Mihăileană, numeroși artiști străini. Astfel, mulți dintre acești artiști au fost italieni. Se distinge, printre alții, figura pictorului Giovanni Schiavoni (Trieste, 1804–Veneția, 1848), născut la Trieste într-o ilustră familie venețiană, care a ajuns la Iași între anii 1837 și 1843, devenind cel mai semnificativ artist italian al momentului, în perioada în care orașul înregistra notabile progrese culturale⁴². Pictor talentat, dar și bun pedagog, Giovanni Schiavoni este autorul portretelor familiei boierești Burada sau chiar al portretului lui Gheorghe Asachi, lucrări în care se manifestă din plin curentul romantic. Asachi e reprezentat într-o încăpere amenajată în mod tipic pentru o minte luminată a aceluia secol. Italianul Niccolò Livaditti (Trieste, 1804–Iași?, 1860), concetățeanul lui Schiavoni, a venit la Iași împreună cu o trupă de actori francezi, în 1830. El a devenit portretistul boierimii moldovene și a dat lecții particulare

de pictură. Livaditti este cunoscut în pictura românească în special datorită portretelor de grup pe care le-a realizat⁴³. Printre acestea se număra familia stolnicului Constantin Bobeică și familia vornicului Vasile Alecsandri (în care sunt reprezentați tatăl poetului Vasile Alecsandri, mama Elena, sora Catinca și fratele Iancu). El îi pictează cu talent pe cei din familia Alecsandri și, chiar dacă nu stăpânește prea bine proporțiile, reușește să surprindă atmosfera intimă a acesteia, ca și în cazul familiei Manu. Nu știm dacă acel Iancu Manu total europeanizat pictat de Livaditti e același cu cel înfățișat de pictorul anonim câțiva ani mai devreme, dar progresul moravurilor e ușor de urmărit în operele pictorului triestin. Dintre sculptorii în piatră și antreprenorii de materiale de construcții s-au remarcat Vincenzo Puschiasis și Carlo Zani, la Piatra Neamț, Clemente Santalena și Giuseppe Tomat, la București⁴⁴. Între realizările lui Vincenzo Puschiasis este de remarcat Teatrul Tineretului din Piatra-Neamț, construit în perioada 1929–1934 (proiectant de arhitectul Roger H. Bolmey și edificat de antrepriza Carol Zani)⁴⁵. Firmele italienilor au avut contracte de întreținere și reparație a clădirilor Casei Regale. La ridicarea statuii Regelui Carol I, așezată în piața Palatului Regal de la București, soclul de granit a fost opera lui Clemente Santalena. De asemenea, firma Santalena s-a ocupat de lucrările în piatră ale noului Arc de Triumf din București (1935).

Vincenzo Puschiasis
și Carlo Zani. Gara din
orașul Piatra Neamț
(1913-1916).
Carte poștală de epocă

10. Concluzii

Urmările celui de-al Doilea Război Mondial încetineau dintr-o dată activitățile lucrătorilor italieni și ale tuturor celor care, prin dubla cetățenie, se găseau în aceleași condiții. Imediat după război, emigrația italienilor către România s-a redus din ce în ce mai mult, pentru a se încheia definitiv în perioada 1950–1952. După proclamarea Republicii Populare Române au fost naționalizate industriile, minele, transporturile, băncile și numeroase bunuri private. Multe instituții culturale, școlare, religioase au fost nevoite să își închidă porțile și să înceteze orice activitate. În fața acestor schimbări și a condițiilor diferite de ședere în România, introduse în perioada în care Ana Pauker a fost ministru de externe, pentru mulți lucrători străini s-a dovedit imposibilă continuarea oricărei forme de activitate autonomă. Prin crearea Republicii Populare Române li s-a impus tuturor celor ce nu erau dispuși să-și asume cetățenia română repatrierea forțată în țările de origine. Majoritatea emigranților italieni au optat cu durere în suflet pentru revenirea în Italia. Întorși acasă, mare parte dintre ei au fost primiți în structuri pentru refugiați, dintre care cea mai cunoscută rămâne cea de la Udine. Însă reintegrarea lor în societatea italiană a fost dificilă, iar unii dintre ei au trecut prin mari suferințe. Importantele evenimente istorice din România recentelor decenii au îngăduit ca aceste complexe întâmplări și destine omenești să poată ieși de sub vâlul nedrept al uitării.

NOTE

1. A se vedea MARCO FELICETTI, RENZO FRANCESCOTTI, *Sulle Ali di una Rondine. Storie di Migrazioni. Da Predazzo alla Transilvania e ritorno un racconto lungo 150 anni*, Consorzio dei Comuni della Provincia di Trento BIM dell'Adige, Trento 2002.
2. IOAN-AUREL POP, ION CÂRJA, *Un italian la București: Luigi Cazzavillan (1852–1903)*, Academia Română–Centrul de Studii Transilvane/Istituto per le Ricerche di Storia Sociale e Religiosa, Cluj-Napoca–Vicenza 2011.
3. Se poate împărți fenomenul emigrației italiene în două mari perioade: cea a mării emigrații, între sfârșitul secolului al XIX-lea și anii '30 ai secolului al XX-lea, care s-a îndreptat mai ales spre America de Nord și cea de Sud, și cea a emigrării europene, care a început în anii '50. Această din urmă merită o tratare separată și nu face obiectul acestei cercetări. Despre emigrație în general, a se vedea *Storia dell'emigrazione italiana. Partenze*, vol. I, editat de PIERO BEVILACQUA, ANDREINA DE CLEMENTI, EMILIO FRANZINA, Donzelli, Roma 2001.
4. GIOVANNI BLUMER, *L'emigrazione italiana in Europa*, Feltrinelli, Milano 1970.
5. EMILIO FRANZINA, *La grande emigrazione. L'esodo dei rurali dal Veneto durante il secolo XIX*, Marsilio, Venezia 1976.
6. GIANFAUSTO ROSOLI, *Un secolo di emigrazione italiana 1876–1976*, Centro Studi Emigrazione CSER, Roma 1978.
7. A se vedea *Il movimento migratorio italiano dall'Unità nazionale ai giorni nostri*, vol. editat de FRANCA ASSANTE, Librairie Droz, Geneva–Napoli 1978; EROLE SORI, *L'emigrazione italiana dall'Unità alla seconda guerra mondiale*, Il Mulino, Bologna 1979.
8. EMILIO FRANZINA, *Storia dell'emigrazione veneta. Dall'Unità al Fascismo*, Cierre Edizioni, Verona 1991.
9. A se vedea RUDOLF DINU, *Appunti per una storia dell'emigrazione italiana în România nel periodo 1878–1914: il Veneto come principale serbatoio di piccole comunità in movimento, în Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni*, vol. editat de GRIGORE ARBORE POPESCU, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Roma 2003, pp. 245–260.
10. CELESTINO ARENA, *Italiani per il mondo. Politica nazionale dell'emigrazione*, Alpes, Milano 1927.
11. A se vedea *Annuario Statistico Italiano*, seria a II-a, IV, 1914, Tipografia Nazionale–Giovanni Bertero e Co., Milano 1915.
12. GINO DI CAPORACCO, *Storia statistica dell'emigrazione al Friuli e dalla Carnia. Dall'età veneta al 1915*, vol. I, Edizioni Friuli Nuovo, Udine 1967.
13. A se vedea LUIGI BODIO, *Dei problemi del dopoguerra relativi all'emigrazione*, «Giornale degli economisti e rivista di statistica», LII, 37 (1918), pp. 153–165; *Un secolo di emigrazione italiana*

1876–1976, vol. editat de GIANFAUSTO ROSOLI, Centro studi emigrazione, Roma 1978.

14. ARRIGO SERPIERI, *La guerra e le classi rurali italiane*, Laterza & figli, Bari 1930.

15. HEDLEY PAUL WILLMOTT, *La Prima Guerra Mondiale*, Mondadori Electa, Milano 2004.

16. BIANCA MARIA PAGANI, *L'emigrazione friulana dalla metà del secolo XIX al 1940*, Arti Grafiche Friulane, Udine 1968.

17. ALESSANDRO VIGEVANI, *Friulani fuori di casa in Croazia e in Slavonia*, Opuscoli della Società Filologica Friulana, 13, Tip. D. Del Bianco & figlio, Udine 1950, pp. 77-144.

18. OSCAR GASPARI, *Una comunità veneta tra Romania ed Italia (1879–1940)*, «Studi Emigrazione/Etudes Migrations», XXV, 89 (1988), pp. 2-25.

19. ROBERTO SCAGNO, PAOLO TOMASELLA, CORINA TUCU, *Veneti in Romania*, Regione del Veneto–Longo Editore, Ravenna 2008.

20. ILEANA MARIA KISILEWICZ, *Contribuția italiană în arhitectura românească*, Editura Fundației România de Măine, București, 2010.

21. «Bollettino dell'Emigrazione», XI, 11 (1912), pp. 1202-1208.

22. VALERIO DE SANCTIS, *L'emigrazione italiana in Romania*, Istituto per l'Europa Orientale, Roma 1923; ID., *L'emigrazione italiana in Romania*, in *Studi sulla Romania*, Anonima Romana Editoriale, Roma 1925, pp. 211-222.

23. RUDOLF DINU, *Appunti per una storia dell'emigrazione italiana in Romania nel periodo 1878-1914: il Veneto come principale serbatoio di piccole comunità in movimento*, cit., pp. 253-258.

24. GIULIO VIGNOLI, *Gli Italiani dimenticati. Minoranze italiane in Europa*, Giuffrè editore, Milano 2000, pp. 233-249.

25. PAOLO TOMASELLA, *Geniale Fabbro maestro costruttore friulano. Un protagonista ritrovato dello stile Neoromânesc*, in RENZO FRANCESCONI, PAOLO TOMASELLA, *Emigranti friulani in Romania dal 1860 ad oggi. Un protagonista ritrovato: Geniale Fabbro maestro costruttore*, Edizioni L'Omino Rosso, Pordenone 2007, pp. 81-122.

26. VASILE PETRIȘOR, LELIUS MÂNDROIU, *Calafat: trepte de istorie*, Scrisul Românesc, Craiova 1992.

27. MATTEO ERMACORA, *Partire e ritornare. Il movimento migratorio ad Artegna tra Otto e Novecento*, in *Baumeister dal Friuli. Costruttori e impresari edili migranti nell'Ottocento e primo Novecento*, vol. editat de FRANCA MERLUZZI, Associazione culturale Grop Pignot, Artegna 2005, p. 34.

28. Despre arhitectul Asquini, a se vedea PAOLO TOMASELLA, *La nostalgia della casta bellezza. Victor Asquini architetto e le famiglie di Majano in Romania*, Gaspari Editore, Udine 2010, pp. 9-90.

29. *Ibidem*, p. 14.

30. *Ibidem*, pp.14-15.

31. RAFFAELA PORTIERI, *Domenico Rupolo Architetto*, Edizioni Concordia Sette, Pordenone 2001.
32. PAUL REZEANU, *Sculptori puțin cunoscuți*, Editura Alma, Craiova 2007, pp. 7-32; Id., *Istoria artelor plastice în Oltenia (1800-2000). Vol. I (1800-1918)*, Editura Alma, Craiova 2010, pp. 141-163.
33. Date privitoare la familia lui Romano De Simon în GLORIA GABRIELA RADU, *Constructorii italieni la Târgoviște*, Editura Ararat, București 2001.
34. Despre istoria orașului Craiova, a se vedea LUCHIAN C. DEACONU, *Craiova 1898-1916. Saltul la urbanismul modern. Nicolae P. Romanescu*, Editura Sitech, Craiova 2001; MAGDA BUCE RĂDUȚ, *The past in Craiova of Today*, Sim Art, Craiova 2011.
35. ILIE PURCARU, *Peressutti la Craiova*, «Economistul», XV, 1691 (2717), 25 august 2004, p. 3.
36. Despre Giovanni Batista Peressutti, a se vedea PAOLO TOMASELLA, *Maestri costruttori e impresari friulani nelle città della Romania durante il periodo interbellico (1920-1948)*, «Atti dell'Accademia "San Marco" di Pordenone», 13/14 (2011-2012), pp. 485-489.
37. PAOLO TOMASELLA, *Angelo Viecelli architetto (1884-1948). Architettura e sanità pubblica in Romania tra le due guerre mondiali*, «Territori», I, 1 (2007), pp. 48-57.
38. NIKOLAUS PEVSNER, *Storia e caratteri degli edifici*, Fratelli Palombi Editori, Roma 1986, p. 420.
39. A se vedea *Rôle des pouvoirs publics dans la protection sanitaire de l'individu*, «Urbanismul», 5/6 (1938), pp. I-XI.
40. CARMEN BURCEA, *Ramiro Ortiz*, «Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica», V, 5 (2003), pp. 454-473.
41. A se vedea PAOLO TOMASELLA, *La nostalgia della casta bellezza. Victor Asquini architetto e le famiglie di Majano in Romania*, cit., pp. 104-107.
42. HENRI BLAZIAN, *Giovanni Schiavoni*, Atelierele Imprimeriei Naționale, București 1939.
43. VASILE DRĂGUȚ, VASILE FLOREA, DAN GRIGORESCU, MARIN MIHALACHE, *La peinture roumaine en images*, Éditions Meridiene, Bucarest 1971, p. 114.
44. Despre sculptor în piatră și antreprenor Tomat, a se vedea PAOLO TOMASELLA, *Maestri costruttori e impresari friulani nelle città della Romania durante il periodo interbellico (1920-1948)*, «Atti dell'Accademia "San Marco" di Pordenone», 13/14 (2011-2012), pp. 489-491.
45. PAOLO TOMASELLA, *Vincenzo Puschiasis (1874-1941). Un lapicida e costruttore carnico in Moldavia*, «Atti dell'Accademia "San Marco" di Pordenone», 15 (2013), pp. 549-566.

EMIGRANTS FROM VENETO
AND FRIULI IN THE ECONOMIC
AND CULTURAL LIFE OF ROMANIA
(1848-1948)

EMIGRANTS FROM
VENETO AND FRIULI IN
THE ECONOMIC AND CULTURAL
LIFE OF ROMANIA
(1848-1948)

ABSTRACT IN
ENGLISH LANGUAGE

1.

Migrant workers from Veneto and Friuli in the Kingdom of Romania (XIX-XX century)

After the Congress of Berlin in 1878, many Venetians and Friulians workers decided to emigrate to Romania, attracted by job opportunities that could offer new State. Migration of the Italian regions in the Romanian Kingdom increased after 1881 and soon became more intense. The migration involved an indeterminate number of unskilled workers, laborers, woodcutters, but also of personalities who have left evidence, tangible their stay here. No shortage of small construction companies, builders and artisans, mosaic and tile workers, architects and engineers, skilled workers and masons; in general, professionals in Romania at that time lacked. Many people came from different provinces, particularly in the regions of Veneto and Friuli, freshly joined the Kingdom of Italy. In those years, the monarchy in Romania has made many efforts to be at the level of other European powers, constantly trying to encourage the creation of appropriate infrastructure and undertake more and more in order to facilitate the conclusion of a series of public works the country was free. Considered that, the royal family planning more necessary and urgent public works throughout the country, especially in densely populated urban centers. Many works were to be made from scratch: in particular water systems, sewage facilities, created new industries, hospitals and various government buildings. Have been scheduled, also a series of road and rail, is considered necessary and a general improvement in urban quality of the capital Bucharest. Faced with such a situation, Romania has emerged as the ideal place to provide jobs for unskilled workers and even professionals. At the beginning, when the ruler King Carol I Hohenzollern (1839–1914), an increasing number of Italians

have tried their luck in the Wallachia and Moldavia, particularly in construction, quarries and mines or forester. Thousands of families from Triveneto area have settled in Oltenia, a region which had vast unused agricultural land. Large groups of Italians tended to run into homogeneous communities settled in big cities: Ploiești, Craiova, Târgoviște, Iași, Constanța, Tulcea and Bucharest. In these cities Italian communities have established cooperative institutions, schools, religious unions and companies that support for expatriates.

Between 1880 and early Twentieth century, many of them came as ordinary citizens, but soon managed to be the attention of the ruling class in Romania, not only toughness but also for their honesty and remarkable professional qualification. Workers employed in quarries or saws, foresters, small construction companies, farmers, bricklayers, masons and miners had a great contribution to the modernization of Greater Romania (*România Mare*, 1920). Business people have managed to win several contracts in different sectors and particularly in the construction of railways, more than two thousand Italian workers were employed in the construction of the great railway bridge over the Danube at Cernavodă. Workers from Friuli, Veneto and Trentino have participated in construction of railway lines in Bucharest-Brașov, Brăila-Bucharest, Petroșani-Târgu-Jiu, Galați-Tecuci-Roman, Craiova-Calafat and perhaps more particularly by subcontracting work by various contractors. Friulans established in Bucharest were many manufacturers of civil engineering including the Royal Palace, a wing of the Parliament building which housed the royal residence and completed in Cotroceni. The same workers have participated in other public and private works in the center and capital of oil Ploiești and in the touristic place Sinaia.

At the end of the Balkan wars of 1912 and 1913, and immediately after First World War was a need for another country's economic recovery. Despite an initial period of relatively slow business after the war, he could see a considerable development of the country's economic potential due to the introduction of foreign capital, capital penetration facilitated by the liberal policy of the new Conservator government. By the end of hostilities were reconstructed structures of facilities affected by the bombing: first reconstructed were all major ports on the Danube and in particular the strategic port of Calafat. At the end of the war were also awarded, loans and tax breaks for building new housing and productive activities. Local governments have encouraged the process of urban renewal and development of new initiatives and projects. Italian manufacturers have been able to overcome difficulties arising due to the war and had a wreck in Romania, began a recovery which turned out to be providential for

Romania. Both, Carol I and Ferdinand I of Romania (1865–1927) have proved to be aware of the urgent need to modernize the country through the creation of appropriate infrastructure and new construction. In 1923, King Ferdinand I, in addition to promoting a new constitution, started a land reform for peasants and small at the same time, attempted to encourage small and medium enterprise development. The presence of qualified technical from Friuli and Veneto was an important point in this era. In the interwar period the Italian communities were stabilized and many personalities were able to establish itself in the Romanian society of the time. Engineers, architects and craftsmen-builders, attracted renewed economic prospects and the developing situation in Romania, moved in the main cities of the Kingdom and leaving traces of their work. For many professionals, it was a choice that he scored decisive the destiny. The emigration of Italians in Romania was arrested dramatically between 1948 and 1952, when the Country was incorporated into the sphere of direct influence of the Soviet Union.

2.

Architects, master builders, contractors
from the regions of Veneto and Friuli
in Romania: the protagonists

2.1.

The master builder Geniale Fabbro

Immediately after the First World War, the master-builder Geniale Fabbro (Rome, 1879 – Rauscedo, 1954) was able to establish himself a new architectural style known as neo-Romanian style, inspired by the tradition of Romanian construction. Since 1920 Fabbro assured the construction of buildings for the Ministry of Finance. These opportunities have made him about Statie Ciortan (1876-1940), in those years, the chief architect of the Technical Department of the Ministry of Finance and style convinced neo promoter. Coordinated by Ciortan, from 1924 Fabbro was then hired to build Postal Palace in Bucharest (*Vama Poșta*). After this work, many others followed in rapid succession in the period 1927-1938. Among the completed buildings are part Fabbro Credit Bank in Bucharest (1927-1929, in the Filaret district), rest house of the Ministry of Finance in Predeal, austere and elegant neo-style building was carried out from 1930 to 1933. Still under the leadership of Ciortan, Fabbro has engaged, in the capital Bucharest, in a series of civic buildings that are distinguished by their composition. These include house Marinescu (1921-1923), house Zamfirescu (1926), house Danielopol (1927-1928), residential building Teodorescu (1928-1929), house with pharmacy Mihalovici (1929). All these constructions are characterized by simple construction and operational solutions, while a series of classical geometric mixed with floral ornaments give an eclectic array. Fabbro finally returned to Italy in the year 1952. He died in his native country at the end of 1954.

2.2.

The builder-entrepreneur Pietro Adotti

Born in the town of Artegna, the builder Pietro Adotti (Artegna, 1872 – 1934) was active in Calafat, city in which he became involved in many construction projects and renovation works at the beginning of the XX century: a series of private villas, the Hotel «Marincu», the Ferdinand I High School, the Marincu palace, some chapels and altars in the cemetery, the orthodox church dedicated to Saint Nicholas of the city and in the rural village of Moțăței. The projects were completed in the first two decades of the Twentieth century.

2.3.

The architect Victor Asquini

Among those who settled in Romania, a special interest is the figure of Victor Asquini (Bucharest, 1892 – 1969), architect from Friuli (Majano village), who carried the main activity in Bucharest. During his career, proved valuable technical skills, architectural, journalistic, proved a unique interpreter of Romanian modern architecture of the early Twentieth century. In Bucharest, Victor Asquini has designed a series of buildings (individual apartments, villas and multi-storey blocks), designed primarily for private clients. Among these are House Rossi, erected in 1932-1933 (demolished) and residence I. Tabacu of the same period: both are a mixture of *Art Déco*, Modern and Mediterranean style. It was followed by other buildings their special characteristics (Apostolescu residence, 1937-1938; villa Enculescu, 1939-1940; house Pomojescu, 1941-

1942). Buildings which are assigned solutions are characterized by accuracy, while the simple geometry represented by classical reasons is combined with *Art Déco* solutions. Author of numerous articles that have appeared in major magazines of the interwar period (including «Arhitectura» and «Căminul»), Asquini is best known for having published, in 1938, an important technical manual: The «Technical Indicator in Construction. Technical data, work organization, work methods, analysis of prices» (*Indicator tehnic în construcții. Date tehnice, organizarea lucrărilor, metode de lucru, analize de prețuri*, București 1938), which was removed followed by editions in 1942, 1945, 1946 and 1947. The book «Technical Indicator in Construction» is still considered valid, because it contains useful information on various methods of construction, quality of materials used in construction, all accompanied by a careful analysis of prices.

2.4.

Friulian architects in Bucharest: Ermes Midena and Cesare Scoccimarro

Employment opportunities offered to Bucharest attracted to itself the designer Ermes Midena (San Daniele del Friuli, 1895 – Udine, 1972). Later, the young architect will be known in Friuli as one of the leaders of rationalistic Italian architecture. Midena, between 1922-1924, worked with Victor Asquini which makes his apprenticeship. He is faced with an atmosphere of artistic and cultural renewal of the Romanian society was animated. Cesare Scoccimarro (Udine, 1897 – Rome, 1953), which in Udine, Pordenone and Milan will become a prominent rationalist architect, started his professional career in the Romanian capital, where he remained during the period between 1922 and late 1924. At that time he designed a renaissance residence ordered by Albino Rossi to his family. This construction was completed in 1923.

2.5.

The chief architect Angelo Viecei. Architecture and public health in Romania between the two World Wars

Angelo Viecei (Breasta, 1884 – Bucurest, 1948) was an Italian architect (from Belluno lands) but he lived in Romania most time of his life. Graduated in architecture at the University of Bruxelles in the year 1912, in 1933 his studies was recognized from the Romanian institutions. In that period (between 1926 to 1939) he was chief of a technical structure in the Romanian Ministry of Health. His specialisation was in the field of sanitary fittings, hospitals and sanatoriums. During that time he projected many hospitals in Modern style. In the Kingdom of Romania there was an increased preoccupation with health care buildings. Hospitals and especially sanatoriums became an important theme for architecture. So the fact comes as no surprise that numerous brainstorming competitions were organized for such programs and the works from this period are emblematic of inter-bellum Romanian architecture. Projects of this kind gave thorough consideration to problems of functional flows and hygiene norms, but no less to the concerns with a simple plastic expression, of pure geometric bodies. Synthesizing the creative capacity of some of the most outstanding Romanian architects, these buildings have remained landmarks or modern architecture between the two World Wars. Representative examples are the Toria Red Cross sanatorium in Covasna (architect Grigore Ionescu, 1935), the Bucegi sanatorium in Predeal (architect Marcel Iancu, 1936), but also the Moroeni and the Bugaz sanatorium in Cetatea Albă (1934-1936) designed by architect Angelo Viecei: these projects are considered a well-balanced expression of the Modern Movement architecture in Romania.

